

V I Lenin

Agrarfrågan i Ryssland mot slutet av 1800-talet

Denna artikels uppgift är att ge en kort framställning av hela komplexet av de socialekonomiska förhållandena i det ryska jordbruket. Ett sådant arbete kan inte ha karaktären av en specialundersökning. Det måste dra slutsatserna av den marxistiska undersökningen, påvisa platsen för varje mera betydande drag i vår jordbruksekonomi i den ryska folkhushållningens allmänna system, dra upp den allmänna linjen för agrarförhållandenas utveckling i Ryssland och blotta de klasskrafter, vilka på ett eller annat sätt bestämmer denna utveckling. Vi skall därför från nämnda ståndpunkt granska jordägoförhållandena i Ryssland och därefter godsägar- och bondehushållningen, och till slut skall vi ge en allmän sammanfattning av resultaten av vår evolution under 1800-talet och av de uppgifter den överlämnat åt 1900-talet att lösa.

I.

Jordägoförhållandena i det europeiska Ryssland mot slutet av 1800-talet kan vi ge en bild av på grundvalen av den nyaste jordstatistiken, som uppställdes år 1905 (utgiven av Centrala statistiska kommittén, St. Petersburg, 1907).

All jord i europeiska Ryssland beräknades enligt dessa undersökningar till 395,2 miljoner desjatiner. Den fördelar sig på tre huvudgrupper på följande sätt:

Grupp I – privatägd jord.....	101,7 milj. desj.
Grupp II – skiftesjord	138,8 ” ”
Grupp III – kronojord o. a.	154,7 ” ”

Sammanlagt i europeiska Ryssland.....395,2 milj. desj.

Det bör framhållas att vår statistik upptar bland kronojord mer än hundra miljoner desjatiner i höga norden, i guvernementen Arkangelsk, Olonets och Vologda. En mycket stor del av kronojorden måste lämnas ur räkningen, då det är fråga om den faktiska jordbruksarealen i europeiska Ryssland. I mitt arbete om socialdemokraternas agrarprogram i den ryska revolutionen (detta arbete skrevs i slutet av år 1907, men dess publicering har fördröjts genom omständigheter, över vilka författaren inte kunnat råda) beräknade jag den faktiska jordbruksarealen i europeiska Ryssland till ungefär 280 milj. desj.¹

I denna siffra ingår inte hundrafemtio milj. desj. kronojord, utan allt som allt 39,5 milj. desj. Av jordarealen i europeiska Ryssland är det sålunda *mindre än en sjundedel* som inte befinner sig i godsägarnas och böndernas händer. Sex sjundedelar befinner sig i händerna på två antagonistiska klasser.

Låt oss undersöka jordägoförhållandena inom dessa klasser, vilka skiljer sig från varandra också som stånd, emedan större delen av den privatägda jorden tillhör adeln, under det att skiftesjorden² tillhör bönderna. Av 101,7 milj. desj. privatägd jord tillhör 15,8 milj. bolag och föreningar, och återstående 85,9 milj. desj. ägs av enskilda personer. Här nedan fördelningen av denna sistnämnda jord enligt stånd år 1905 och, parallellt därmed, år 1877:

¹ 1 desjatin = 1,09 har. – *Red.*

² Med skiftesjord menas byalagens jord. – *Red.*

Ägarnas stånd	år 1905 tillhörde		år 1877 tillhörde		År 1905, ökning, minskning	
	milj. desj.	%	milj. desj.	%	milj. desj.	hur många gångar
Adel	53,2	61,9	73,1	79,9	-19,9	-1,40
Andliga	0,3	0,4	0,2	0,2	+0,1	+1,74
Köpmän och privilegierade	12,9	15,0	9,8	10,6	+3,1	+1,86
Småborgare	3,8	4,4	9,8	2,1	+1,9	+1,85
Bönder	13,2	15,4	1,9	6,3	+7,4	+2,21
Övriga stånd	2,2	2,5	0,8	0,3	+1,9	+8,07
Utländska undersåtar	0,8	0,4	0,4	0,5	-0,1	-1,52
All av privatpersoner ägd jord	85,9	100,0	91,5	100,0	-5,6	-1,09

Det är sålunda adeln som är den viktigaste privatägaren i Ryssland. I dess händer befinner sig väldiga jordområden. Men utvecklingen går i den riktningen att adelns jordegendom minskar. Den jordegendom som inte faller under något av stånden växer, och det utomordentligt snabbt. Under perioden 1877-1905 var det de "övriga ståndens" jordinnehav som växte snabbast (åtta gånger om under 28 år) och därefter kom böndernas (mer än dubbelt).

Bönderna avsondrar sålunda allt mer och mer sådana sociala element, som förvandlas till privata jordägare. Detta faktum är en allmän företeelse. Och vi måste vid analysen av bondehushållningen klarlägga den samhälleligt-ekonomiska mekanism, som åstadkommer denna avsondring. Tillsvärdare är det nödvändigt att noggrant fastställa, att utvecklingen av den privata jordegendomen i Ryssland går i den riktningen, att jorden övergår från stånden till element, som inte tillhör något av stånden. Mot slutet av 1800-talet omfattar den adliga jordegendomen i dess feodala eller livegenskapsform fortfarande den avgjort största delen av all privatägd jord, men utvecklingen går tydligt i riktning hän emot ett borgerligt privatäggande till jorden. Den privata jordegendom minskar, vilken förvärvats genom arv efter hovfolk, arv-godsägare, ämbetsmän o. s. v. Den privata jordegendom växer, vilken helt enkelt förvärvats för pengar. Jordens makt minskar, pengarnas makt ökar. Jorden indrages alltmer i handelsomsättningen; i den fortsatta framställningen skall vi se, att detta indragande har mäktigare dimensioner än vad som framgår av endast några statistiska uppgifter om jordägandet.

Men hur stark "jordens makt" ännu är, d. v. s. den makt som de feodala godsägarnas medeltidsbetonade jordägande besitter i Ryssland mot slutet av 1800-talet, framgår på ett särskilt åskådligt sätt av uppgifterna om den privata jordegendomens fördelning enligt egendomens storlek. Den källa vi anlitar framhäver särskilt noggrant uppgifterna om den privata storjordegendomen. Här den allmänna fördelningen enligt egendomens storlek:

Storleksgrupper	Antal egendomar	Sammanlagd areal i desjatiner	Antal desj. i medeltal pr egendom
10 dsj. och mindre	409 864	1 625 226	3,9
10-50 desj.	209 119	4 891 031	23,4
50-500 desj.	106 065	17 326 495	163,3
500-2.000 desj.	21 748	20 590 708	947
2.000-10.000 desj.	5 386	20 602 109	3 825
Över 10.000 desj.	699	20 798 504	29 754
S:a över 500 desj.	27 833	61 991 321	2 227
Sammanlagt i europeiska Ryssland	752 881	85 834 073	114

Härav framgår att småegendomen spelar en obetydlig roll i den privata jordegendomen. Sex sjundedelar av hela antalet jordägare, 619.000 av 753.000, äger sammanlagt 6,5 milj. desj. Däremot finns det latifundier som är omätligt stora: *sjuhundra* jordägare äger i genomsnitt *trettiotusen desj.* var. Dessa 700 personer har tre gånger mer jord än 600.000 småjordbrukare. Latifundierna³ utgör överhuvudtaget ett utmärkande drag för den ryska privata jordegendomen. Om vi tar ut alla egendomar, som omfattar mer än 500 desj., så får vi 28.000 jordägare, som äger 62 milj. desj., d. v. s. i genomsnitt 2.227 desj. på var och en. I händerna på dessa 28.000 personer ligger tre fjärdedelar av all privatägd jord.⁴

Med avseende på stånd är ägarna till dessa väldiga latifundier företrädesvis adelsmän. Av 27.833 egendomar tillhör 18.102, d. v. s. nästan två tredjedelar, adelsmän, och deras jord uppgår till 44,5 milj. desj., d. v. s. mer än 70 % av hela den jordareal som kommer på latifundiernas del. Det är sålunda tydligt, att i Ryssland i slutet av 1800-talet en väldig mängd jord – och såsom bekant den till sin kvalitet bästa jorden – nu liksom tidigare (under medeltiden) är koncentrerad i händerna på det privilegierade adelsståndet, i händerna på dem som i går var feodala godsherrar. Vi skall längre fram utförligt ingå på de hushållningsformer, som utformas på dessa latifundier. Nu tillfogar vi bara en kort hänvisning till det allmänt kända faktum, vilket i litteraturen tecknats så klart av herr Rubakin,⁵ nämligen att byråkratins högsta dignitärer den ena efter den andra figurerar bland dessa ägare av adliga latifundier.

Låt oss övergå till skiftesjordegendomen. Med undantag för 1,9 milj. desj., som inte klassificerats enligt jordegendomens storlek, äges den återstående mängden – 136,3 milj. desj. – av 12,25 milj. bondgårdar. 1 genomsnitt blir det 11,1 desj. pr gård. Men också skiftesjorden är ojämnt fördelad: nära hälften av den – 64 milj. desj. av 137 – ligger i händerna på 2,1 milj. jordrika gårdar, d. v. s. *en sjättedel* av hela antalet gårdar.

Här nedan uppgifter i sammandrag om skiftesjordens fördelning i europeiska Ryssland:

Storleksgrupp	Gårdar	Desjatiner	Antal desj. i genomsnitt pr gård
Upp till 5 desj.	2 857 650	9 030 333	3,1
5-8 desj.	3 317 601	21 706 550	6,5
Sammanlagt upp till 8 desj.	6 175 251	30 736 883	4,5
8 –15 desj.	3 932 485	42 182 923	10,7
15-30 desj.	1 551 904	31 271 922	20,1
Mer än 30 desj.	617 715	32 695 510	52,9
Sammanlagt i europeiska Ryssland	12 277 355	136 887 238	11,1

Sålunda har mer än hälften av skiftesgårdarna – 6,2 milj. av 12,3 – upp till 8 desj. pr gård. I allmänhet och i genomsnitt för hela Ryssland är detta en areal, som är absolut otillräcklig för att kunna livnära en familj. För att kunna bedöma dessa gårdars ekonomiska ställning skall vi erinra om de allmänna uppgifterna från den av armémyndigheterna verkställda registreringen av hästarna i landet⁶ (den enda statistik, som periodiskt och reguljärt omfattar hela Ryssland). För åren 1896-1900 uppskattades antalet bondehushåll i 48 guvernement i europeiska Ryssland, d. v. s. med undantag för Don-området och Arkangelsk-guvernementet, till 11.112.287. Av dessa visade sig 3.242.462, d. v. s. 29,2 %, vara utan häst. 3.361.778 gårdar, d. v. s. 30,3

³ Våldiga jordagods. – *Red.*

⁴ För att inte göra texten så brokig genom citat, påpekar vi här en gång för alla, att flertalet av uppgifterna har tagits ur ovannämnda arbete och ur *Kapitalismens utveckling i Ryssland*, 2 uppl., St. Petersburg, 1908.

⁵ I artikeln: Vår regerande byråkrati i siffror, *Sin Otetjestva* (Fosterlandets son) nr 54, 3 maj (20 april) 1905. – *Red.*

⁶ Denna registrering genomfördes vart sjätte år för att utröna antalet mobiliseringsdugliga hästar. – *Red.*

%, ägde en häst var. Var och en vet, vad det betyder i Ryssland, att en bonde inte har någon häst (naturligtvis rör vi oss här med siffror, som gäller landet i dess helhet och inte några räjonger, som undantagsvis sysslar med mjölkproduktion i städernas omnejd, tobaksodling o. s. v.). Allbekant är också nöden och fattigdomen hos de bönder, som bara har en häst. En massa på sex miljoner gårdar – det betyder en befolkning på 24-30 miljoner. Och hela denna befolkning, utfattig och pauperiserad, har fått sig tilldelad försvinnande små jordlappar, på vilka man inte kan existera, på vilka man bara kan svälta ihjäl. Om vi antar, att ett välmående jordbruk för att det hela skall gå ihop måste ha åtminstone 15 desjatiner, så får vi 10 milj. bondgårdar, som står under denna nivå, och de har 72,9 milj. desj. jord.

Vidare. Med avseende på skiftesjordegendomen är det nödvändigt att lägga märke till ett för densamma ytterst viktigt drag. Olikheten ifråga om skiftesjordens fördelning bland bönderna är ojämeförlikt mycket mindre än olikheten ifråga om fördelningen av den privatägda jorden. Men däremot existerar mellan skiftesbönderna en mängd skillnader, indelningar och skrankor av annat slag. Det är skillnader mellan olika kategorier av bönder, som historiskt uppstått under loppet av många århundraden. För att åskådligt påvisa dessa skrankor tar vi till en början summariska uppgifter för hela europeiska Ryssland. Statistiken för år 1905 upptar följande huvudkategorier: Bönder, som tidigare tillhörde godsägare – i medeltal 6,7 desj. skiftesjord pr gård. Tidigare kronobönder – 12,5 desj. Tidigare apanagebönder⁷ – 9,5 desj. Kolonister – 20,2 desj. Censusbönder⁸ – 3,1 desj., ”resesji”⁹ – 5,3 desj. Baskirer och teptjaker – 28,3 desj. Baltiska bönder – 36,9 desj. Kosacker – 52,7 desj. Redan härav framgår att böndernas skiftesjordegendom har en ren medeltidskaraktär. Ända fram till i dag lever livegenskapen kvar i den mängd skrankor, som fortfarande existerar mellan bönderna. De olika kategorierna skiljer sig åt inte bara genom jordkvantiteten, utan även genom avgifternas storlek, friköpsvillkoren, karaktären av deras jordegendom o. s. v. Låt oss i stället för de summariska uppgifterna för hela Ryssland ta uppgifter från ett enda guvernement, och vi skall då se, vad alla dessa skrankor innebär. Här har vi t. ex. samlingen av zemstvostatistik för Saratov-guvernemet. Utom för hela Ryssland gällande kategorier, d. v. s. de som vi redan nämnt härövan, ser vi att de lokala forskarna här skiljer mellan kategorierna donationsbönder, fullständigt självägande bönder, kronobönder med andel i byalaget, kronobönder med fjärdedelsägande, kronobönder som tidigare tillhört godsägare, arrendatorer av kronojord, självägande kolonister, kolonister, frigivna f. d. livegna, skattefria, fria spannmålsodlare, tidigare fabriksbönder o. s. v. Detta system av medeltida skrankor går ända därhän att bönderna i en och samma by ibland delas i två fullständigt skilda kategorier: ”tidigare herr N. N:s bönder” och ”tidigare fru M. M:s bönder”. Våra författare från det liberalt ”folkliga” lägret, som inte kan betrakta de ryska ekonomiska förhållandena ur utvecklingens synpunkt, såsom feodalsystemets avlösande genom det borgerliga, ignorerar vanligen detta faktum. Men i själva verket kan man absolut inte förstå Rysslands historia under 1800-talet och framför allt inte dennas omedelbara resultat – händelserna i Ryssland i början av 1900-talet – om man inte fullt och helt värdesätter betydelsen av detta faktum. Ett land, där varubyttet växer och kapitalismen utvecklas, kan inte undgå att uppleva kriser av alla möjliga slag, då vid varje steg medeltida förhållanden i den viktigaste grenen av folkhushållningen uppträder som ett hinder och en broms. Det beryktade byalaget, vars betydelse vi blir tvungna att behandla, skyddar inte bönderna från att proletariseras, utan spelar faktiskt rollen av en medeltida skranka, som isolerar bönderna, vilka är liksom klavbundna vid små sammanslutningar och kategorier, som förlorat varje ”existensberättigande”.

⁷ Livegna bönder från tsarfamiljens gods. – *Red.*

⁸ Bönder med ärftlig brukningsrätt till en jordlott. – *Red.*

⁹ Bönder i Bessarabien, som ägde jorden som privategendom men i viss mån var bundna vid byalaget. – *Red.*

Innan vi går att dra de sista slutsatserna om jordägande i europeiska Ryssland, måste vi framhålla ännu en sida av saken. Varken uppgifterna om den mängd jord, som de ”högsta 30.000” godsägarna och de miljoner bondgårdarna besitter, eller uppgifterna om de medeltida skrankorna mellan böndernas jordegendom är tillräckliga för att ge en verklig bild av i vilken utsträckning och i vilken grad vår bonde är ”beträngd”, förtryckt och förtrampad under de existerande kvarlevorna från livegenskapen. För det första är den jord, som lämnades åt bönderna såsom skiftesjord efter den expropriering av bönderna till godsägarnas förmån, som kallas den stora reformen av år 1861,¹⁰ av ojämförligt mycket sämre kvalitet än godsägarjorden. Där om vittnar hela den rikhaltiga litteraturen av lokala skildringar och undersökningar för zemstvistatistiken. Där om finns det massor av obestridliga uppgifter, som visar att böndernas jord ger ringare avkastning än godsägarnas; det erkännes allmänt, att denna skillnad i första hand är beroende på skiftesjordens sämre kvalitet och först i andra hand på sämre brukningsmetoder och det utfattiga bondehushållets svaghet. För det andra, då godsägarna år 1861 ”befriade” bönderna från jorden, uppdrogs i en mängd fall rågångarna för böndernas jord på så sätt, att bönderna råkade i fällan hos ”sina” godsägare. Den ryska zemstvistatistiska litteraturen har berikat den politiskt-ekonomiska vetenskapen med skildringar av ett utomordentligt originellt, säreget sätt att bedriva godsägarjordbruket, vilket knappast har sin motsvarighet någon annanstans i världen. Det är jordbruk *medelst avskurna jordstycken*. Bönderna ”befriades” år 1861 från för deras hushållning nödvändiga vattningsställen, betesmarker o. s. v. Böndernas jordstycken kilades in mellan godsägarens jordområden, så att herrar godsägare garanterades en synnerligen säker – och synnerligen ädel – inkomst av böterna för olovligt bete o. s. v. ”Man har inte plats att släppa ut så mycket som en höna” – denna för bönderna bittra sanning, denna ”galghumor” vittnar bättre än alla långa citat om denna säregenhet i böndernas jordägande, som inte kan uttryckas statistiskt. Det är onödigt att tillägga, att denna säregenhet är feodalism av renaste vatten såväl till sin härkomst som ifråga om sitt inflytande på sättet för godsägarhushållningens organisering.

Vi övergår nu till slutsatserna angående jordägandet i europeiska Ryssland. Vi har påvisat betingelserna för godsägarnas och böndernas jordbesittningar, tagna var för sig. Vi skall nu betrakta dem i deras inbördes förhållande. I detta syfte tar vi den ovan anförda ungefärliga siffran om jordarealens storlek i europeiska Ryssland – 280 milj. desj. – och betraktar hur hela denna massa fördelas mellan jordegendomar av olika typ. Vilka dessa typer är skall vi utförligt skildra i den fortsatta framställningen, men gör nu ett språng framåt och förutsätter grundtyperna som givna. Jordegendomar med upp till 15 desj. pr gård hänför vi till den första gruppen – utarmade bönder, pressade av feodal utsugning. Den andra gruppen bildar medelbönderna, som besitter från 15 till 20 desj. Den tredje bildar de förmögna bönderna (bondebourgeoisin) och kapitalistiska jordägare med 20-500 desj. Den fjärde gruppen – feodala latifundier med mer än 500 desj. Om vi i dessa grupper sammanför såväl böndernas som godsägarnas jordbesittningar, gör några obetydliga avrundningar¹¹ och ungefärliga beräkningar (vilka jag utförligt påvisat i ovannämnda arbete), så får vi följande bild av den ryska jordegendomen vid slutet av 1800-talet. (Se nedan).

¹⁰ Här åsyftas upphävandet av livegenskapen 1861. – *Red.* ”Men också sedan livegenskapen upphävts fortsatte godsägarna att förtrycka bönderna. Godsägarna plundrade bönderna genom att vid ’befrielsen’ avskära och fråntaga dem en betydande del av den jord, som dessa tidigare brukat. Denna del av jorden kallade bönderna ’avskurna jordstycken’. Bönderna tvangs att betala lösen (friköpsavgifterna) för sin ’befrielse’ – sammanlagt cirka två miljarder rubel.” (S. U. K. P:s historia, sid. 7.)

¹¹ Sålunda har exempelvis till latifundierna utom de 62 milj. desj. godsägarjord räknats 5,1 milj. desj. apanagejord och 3,6 milj. desj., som tillhör 272 handels- och industriblag, som vart och ett har mer än 1.000 desj.

Jordegendomen i europeiska Ryssland i slutet av 1800-talet.

	Antal (i miljoner)		Desj. pr egendom
	egendomar	desjatiner	
a) Utarmade bönder, pressade av feodal utsgugning	10,5	75,0	7,0
b) Medelbönder	1,0	15,0	15,0
c) Bondebourgeois och kapitalistisk jordegendom	1,5	70,0	46,7
d) Feodala latifundier	0,03	70,0	2 333,0
Summa	13,03	230,0	17,6
Icke fördelad på storleksgrupper	–	50,0	–
Sammanlagt	13,03	280,0	21,4

Vi upprepar: riktigheten av den ekonomiska karakteristiken av här angivna grupper kommer att bevisas längre fram. Och om detaljerna i denna bild (som enligt sakens egen natur inte kan vara annat än ungefärlig) utlöser kritik, så uppmanar vi läsaren att uppmärksamt ge akt på, att inte i detaljkritiken smugglas in ett förnekande av sakens kärna. Men denna sakens kärna består i att vi vid den ena polen av den ryska jordegendomen har 10,5 milj. gårdar (en befolkning på c:a 50 milj.) med 75 milj. desj. jord och vid den andra polen *trettiotusen familjer* (en befolkning på c:a 150.000) med 70 milj. desj. jord.

För att avsluta frågan om jordegendomen återstår oss nu att gå ut över det egentliga europeiska Rysslands gränser och i allmänna drag granska kolonisationens betydelse. För att i någon mån ge läsaren en föreställning om den samlade jordarealen i det ryska imperiet (förutom Finland) använder vi oss av herr Mertvagos uppgifter. För åskådlighetens skull anför vi dem i form av en tabell och tillfogar befolkningssiffrorna enligt 1897 års folkräkning. (Se nedan).

	Totala jordarealen		Därav		Därav odlad jord				Folkmängd år 1897	
	i tusen kvadrat-verst	i milj. desj	jord om vilken inga uppgifter föreligger	statist. beräknad jord (milj desj.)	Åker	Äng	Skog	Till-sammans	Till-sammans (i tusen)	pr kvadrat-verst
10 guv. i konungariket Polen	111,6	11,6	–	11,6	7,4	0,9	2,6	10,8	9 402,2	84,3
38 guv. väster om Volga	1 755,6	183,0	–	183,0	93,6	18,7	34,0	146,3	–	–
12 guv. norr och öster om Volga	2 474,9	258,0	–	258,0	22,3	7,1	132,0	161,4	–	–
Sammanlagt 50 guv. i europeiska Ryssland	4 230,5	441,0	–	441,0	123,3	26,7	168,5	318,5	93 442,6	22,1
Kaukasien	411,7	42,9	22,1	20,8	6,5	2,2	2,5	11,2	9 289,4	22,6
Sibirien	10966,1	1142,6	639,7	502,9	4,3	3,9	121,0	129,2	5758,8	0,5
Centralasien	3 141,6	327,3	157,4	169,9	0,9	1,6	8,0	10,5	7 746,7	2,5
Sammanlagt för asiatiska Ryssland	14 519,4	1 512,8	819,2	693,6	11,7	7,7	131,5	150,9	–	–
Sammanlagt för hela ryska imperiet	18 861,5	1965,4	819,2	1 146,2	135,0	34,1	300,0	469,4	125 640,0	6,7

Av dessa siffror framgår det klart, hur litet vi ännu vet om Rysslands gränsområden. Det vore naturligtvis den största dumhet att tro att man kan "lösa" jordfrågan för det inre Ryssland genom kolonisering av gränsområdena. Det råder inte det ringaste tvivel om att endast charlataner kan föreslå en sådan "lösning", och att motsättningarna mellan de gamla latifundierna i europeiska Ryssland och de nya levnads- och hushållningsbetingelserna i detta europeiska Ryssland, vilka vi ovan påvisat, måste "lösas" genom en eller annan omvälvning i *europeiska Ryssland* och inte utanför detsamma. Vad det gäller är inte att genom kolonisering frälsa

bönderna från livegenskapen. Vad det gäller är, att vid sidan av Centralrysslands agrarfråga står koloniseringens agrarfråga. Det är inte frågan om att skyla över krisen i europeiska Ryssland med frågan om koloniseringen, utan det gäller att påvisa de fördärvbringande resultaten av de feodala latifundierna *såväl* i centrum *som också* i gränsområdena. Livegenskapens kvarlevor i det centrala Ryssland *bromsar* den ryska koloniseringen. På annat sätt än genom en agraromvälvning i europeiska Ryssland, genom böndernas befriande från de feodala latifundiernas förtryck kan man inte bana väg för den ryska koloniseringen och reglera den. Denna reglering får inte bestå i byråkratiska ”omsorger” om koloniseringen, inte i ”koloniseringens organiserande”, om vilken författarna ur det liberalt ”folkliga” lägret så gärna talar, utan i undanröjande av de betingelser, vilka dömer den ryska bonden till okunnighet, andligt förtryck och barbari i evigt slaveri under latifundiernas ägare.

I den broschyr hr Mertvago utarbetat tillsammans med hr Prokopovitj (”Hur mycket jord finns det i Ryssland och hur använder vi den?”, Moskva 1907), påpekar hr Mertvago mycket riktigt, att kulturens framåtskridande förvandlar obrukbar jord till brukbar. Akademimedlemmarna Beer och Helmersen, som är specialister i frågan, skrev år 1845, att de tauriska stepperna ”på grund av sitt klimat och sin vattenbrist *alltid* kommer att höra till de fattigaste och mest svårbrukade!!” Vid den tidpunkten producerade befolkningen i guvernementet Taurien 1,8 milj. tjetvert¹² spannmål. 60 år senare har befolkningen fördubblats och producerar 17,6 milj. tjetvert, d. v. s. nästan tio gånger så mycket.

Detta är ett mycket riktigt och betydelsefullt omdöme, men hr Mertvago har bara glömt en sak: huvudbetingelsen för att möjliggöra en snabb kolonisering av Ny-Ryssland var livegenskapens upphävande i det centrala Ryssland. Endast en omvälvning i centrum gjorde det möjligt att snabbt, i bred skala och på amerikanskt sätt kolonisera och industrialisera södern (om Sydrysslands amerikanska utveckling efter 1861 har man ju haft åtskilligt att säga). Och nu är en omvälvning i europeiska Ryssland, ett fullständigt undanröjande av alla livegenskapens kvarlevor därstädes och böndernas befriande från de medeltida latifundierna det enda, som *faktiskt* skulle kunna inleda ett nytt skede av kolonisering.

Koloniseringsfrågan i Ryssland är en underordnad fråga i förhållande till agrarfrågan i landets centrum. 1800-talets slut ställer oss inför alternativet: antingen slutgiltigt likvidera livegenskapen i de ”urgamla” ryska guvernementen; i vilket fall en snabb, bred, amerikansk utveckling av våra gränsområdens kolonisering garanteras. Eller också förhålla agrarfrågan i centrum; i vilket fall man oundvikligen för en längre tid fördröjer produktivkrafternas utveckling och upprätthåller livegenskapens traditioner också i koloniseringsfrågan. I det första fallet kommer jordbruket att bedrivas av en fri farmare, i det andra fallet av en livegen bonde och en herre, som ”bedriver lantbruk” med tillhjälp av avskurna jordstycken.

II.

Vi övergår nu till godsjordbrukets organisation. Det är allmänt känt, att grunddraget i denna organisation är förenande av det kapitalistiska systemet (”fritt lönarbete”) och avtjänandesystemet.¹³ Vad innebär då avtjänandesystemet?

¹² Gammalt spannmålsmått, 1 tjetvert = 2,007 hl. – *Red.*

¹³ ”Sedan livegenskapen upphävts var bönderna tvungna att på de mest betungande villkor arrendera jord av godsägarna. Utom kontanta arrendeavgifter tvang godsägaren ej sällan bönderna att utan lön och med egna redskap och hästar bruka en viss del av godsägarens jord. Detta kallades ’avtjänande’ eller ’dagsverksskyldighet’. Oftast var bonden tvungen att för den arrenderade jorden avlämna hälften av sin skörd in natura till godsägaren. Detta kallades ’hälftenbruk’.

På så sätt förblev läget ungefär detsamma som under livegenskapen, bara med den skillnaden att bonden nu personligen var fri, att man inte kunde sälja eller köpa honom som ett föremål.” (S. U. K. P:s historia, sid. 8).

För att besvara denna fråga är det nödvändigt att kasta en blick på godsjordbrukets organisation under livegenskapen. Var och en vet, vad livegenskapen betydde ur juridisk och administrativ synpunkt och vad den betydde för levnadssättet. Men ytterst sällan ställer man frågan, vad som utgjorde det väsentliga i de ekonomiska förhållandena mellan godsägarna och bönderna under livegenskapen. På den tiden fick sig bönderna jord tilldelad av godsägarna. Under stundom förskotterade de sistnämnda också bönderna andra produktionsmedel, exempelvis virke, boskap o. s. v. Vad innebar nu detta, att de livegna bönderna tilldelades godsägarjord? Jordlotten var vid denna tid en *form av arbetslön*, om vi uttrycker oss i överensstämmelse med nuvarande förhållanden. I den kapitalistiska produktionen får arbetaren sin arbetslön utbetald i pengar. Kapitalistens profit realiserar i form av pengar. Det nödvändiga arbetet och merarbetet (d. v. s. det arbete som betalar arbetarens uppehälle, och det arbete, som frambringa obetalt mervärde åt kapitalisten) flyter samman i en enda arbetsprocess i fabriken, i en arbetsdag i fabriken o. s. v. I dagsverkshushållningen är förhållandet ett annat. Också här finns det nödvändigt arbete och merarbete, liksom fallet är även i fråga om slavhushållningen. Men båda dessa former av arbete är skilda till tid och rum. Den livegna bonden arbetar tre dagar för sin herre och tre dagar för sig själv. För sin herre arbetar han på godsets jord eller med godsets skörd. För sig själv arbetar han på skiftesjorden och skaffar sig och sin familj det bröd, som är nödvändigt för att underhålla arbetskraft åt godsägaren.

Följaktligen är det hushållningssystem, som grundar sig på livegenskapen eller dagsverkssystemet, lika med det kapitalistiska i så måtto, att arbetaren i båda fallen blott får produkten av det nödvändiga arbetet och ger produkten av merarbetet till produktionsmedlens ägare utan att erhålla betalning därför. Men det feodala hushållningssystemet skiljer sig från det kapitalistiska i följande tre avseenden. För det första är livegenskaps-hushållningen en naturhushållning, den kapitalistiska däremot en penninghushållning. För det andra genomförs utsugningen under livegenskaps-hushållningen på så sätt, att arbetaren *binds* vid jorden, vid den jordlott som tilldelats honom, under den kapitalistiska hushållningen genomförs utsugningen däremot på så sätt, att arbetaren befrias från jorden. För att få sin inkomst (d. v. s. merprodukt) måste den feodala godsägaren på sin jord ha bönder, som förfogar över jordlott, arbetsredskap, boskap. En bonde utan jord, utan häst, utan eget hushåll duger inte till objekt för den feodala utsugningen. För att få sin inkomst (profit) måste kapitalisten ha att göra med just sådana arbetare, som utan jord, utan herre, är tvungna att sälja sin arbetskraft på den fria arbetsmarknaden. För det tredje måste bonden, som fått sig jord tilldelad, vara *personligt beroende* av godsägaren, ty då han har jord, går han inte till arbete för herrn annat än *under tvång*. Hushållningssystemet frambringa här ett "utomekonomiskt tvång", livegenskap, juridiskt beroende, rättslig omyndighet o. s. v. Den "idealiska" kapitalismen däremot innebär fullständig avtalsfrihet på den fria marknaden – mellan den besittande och proletären.

Först sedan vi gjort klart för oss detta livegenskapens eller – vilket är detsamma – dagsverkshushållningens ekonomiska väsen, kan vi förstå avtjänandets historiska plats och betydelse. Avtjänandet är en direkt och omedelbar kvarleva av dagsverkssystemet. Avtjänandet är övergången från dagsverket till kapitalismen. Avtjänandets väsen ligger däri, att bönderna bearbetar godsägarjorden med egna *redskap* mot en betalning som utgår dels i pengar, dels in natura (i form av jord, avskurna jordstycken, betesmark, lån över vintern o. s. v.). Den under namnet hälftenbruk bekanta hushållningsformen är en variant av avtjänandet. För ett godsjordbruk, som baserar sig på avtjänande, är det *nödvändigt* att ha en bonde med egen jordlott och som har boskap och redskap, även om dessa är aldrig så dåliga; nödvändigt är också att denna bonde är nedtryckt av nöd och tar arbete på slavvillkor. Skuldslaveri i stället för fritt lönearbete är något som oundvikligt följer med avtjänandet. Godsägaren uppträder här inte som en kapitalistisk företagare, som förfogar över pengarna och samtliga arbetsredskap. Vid

avtjänandet uppträder godsägaren som en ockrare, vilken drar nytta av de i trakten boende böndernas nöd och tillägnar sig deras arbete för underpris.

För att åskådliggöra detta skall vi ta jordbruksdepartementets uppgifter – en källa som är höjd över varje misstanke att inte vara välvilligt stämd mot herrar jordägare. Den kända publikationen ”Det fria lönarbetet i jordbruket o. s. v.” (häfte V, ”Lantbruks- och statistiska uppgifter, erhållna av *företagarna*”, St. Petersburg 1892) lämnar uppgifter från centrala svartmylleområdet för åtta år (1883-91). Som genomsnitt måste man räkna med att bönderna får 6 rubel pr desj. jord, som de fullständigt bearbetar för höstsådden. Om man beräknar kostnaden för samma arbete vid användande av fritt lönearbete, så får vi – heter det i samma publikation – 6 rubel 19 kopek endast för den mänskliga arbetskraften, hästens arbete *icke medräknat*; detta arbete kan inte beräknas till mindre än 4 rubel 50 kopek (i den citerade publikationen sid. 45; *Kapitalismens utveckling i Ryssland*, sid. 141). Följaktligen är priset vid fritt lönearbete lika med 10 rubel 69 kopek, men vid avtjänandet 6 rubel. Hur skall man förklara denna företeelse, om den inte förekommer tillfälligt någon enstaka gång utan är normal och vanlig? Sådana ord som ”skuldslaveri”, ”ocker”, ”utpressning” o. s. v. beskriver avtalets form och karaktär men förklarar inte dess ekonomiska väsen. Hur kan en bonde i årtal för 6 rubel utföra ett arbete, som är värt 10 rubel 69 kopek? Bonden *kan* göra det, emedan hans jordlott täcker en del av utgifterna för hans familj och *möjliggör* att arbetslönen pressas ner under normen för det ”fria lönarbetet”. Bonden är tvungen att göra detta just därför, att hans ömkliga jordlott inte ger honom möjlighet att leva av sitt eget jordbruk utan binder honom vid godsägaren i grannskapet. Och det är klart, att denna företeelse kan vara ”normal” endast som ett led i den process, i vilken dagsverkssystemet undanträngs av kapitalismen. Ty bönderna utarmas oundvikligen under dylika betingelser och förvandlas sakta men säkert till proletärer.

Härnedan ytterligare några liknande, men något fullständigare uppgifter från Saratov-kretsen. Genomsnittspriset för bearbetandet av en desj. jämte skörd, inkörande och tröskning av säden uppgår – då avtalet uppgörs under vintern och 80-100 % av arbetslönen betalas i förskott – till 9,6 rubel. Vid avtjänande av arrende för åkerjord är priset 9,4 rubel. Vid fritt lönearbete –17,5 rubel! Skörd och inkörande kostar vid avtjänande 3,8 rubel pr desj., vid fritt lönearbete 8,5 rubel o. s. v. Var och en av dessa siffror förtäljer en lång historia om böndernas ändlösa nöd, utsugning och utarmning. Var och en av dessa siffror vittnar om hur *levande* den feodala utsugningen och resterna från dagsverkssystemet ännu mot slutet av 1800-talet är i Ryssland.

Det är mycket svårt att avgöra hur pass utbredd avtjänandesystemet är. Förhållandet är vanligen det, att avtjänandet och det kapitalistiska systemet i jordbruket förenas i godsägarhushållningen, och tillämpas i förhållande till de olika jordbruksarbetena. En obetydlig del av jorden brukas med godsägarens redskap och med tillhjälp av lönarbetare. Större delen av jorden utarrenderas till bönderna, som hälftenbruk, mot avtjänande. Här nedan några exempel lånade ur hr Kaufmanns grundliga arbete, som sammanfört en rad av de nyaste uppgifterna om det privata jordbruket.¹⁴ Tula-guvernmentet (uppgifterna hänför sig till åren 1897-98): ”Godsägarna håller fast vid det gamla treskiftet ... den längre bort liggande jorden brukas av bönderna”; bearbetandet av godsägarjorden är i högsta grad otillfredsställande. Kursk-guvernmentet: ”Jordens utlämnande desjatinvis åt bönderna, vilket är fördelaktigt på grund av de höga priserna ... har lett till att jorden utsugits.” Voronesjguvernmentet: De små och medelstora jordägarna ”bedriver till sitt stora flertal sitt jordbruk uteslutande med hjälp av böndernas redskap eller också utarrenderar de sina gods ... i flertalet jordbruk praktiseras metoder, som utmärker sig genom avsaknad av varje som helst förbättring”.

¹⁴ Agrarfrågan. Utgiven av Dolgorukov och Petrunkevitch, Moskva 1907, bd II, sid. 442-628: ”Till frågan om det privata jordägandets kulturella och ekonomiska betydelse.”

Dylika utlåtanden visar oss, att man mot slutet av 1800-talet kan fullständigt tillämpa den allmänna karakteristik av de olika guvernementen i europeiska Ryssland med avseende på vilket system som var det förhärskande, avtjänandet eller det kapitalistiska, som hr Annenskij givit i sin bok ”Skördarnas inflytande o. s. v.”. Vi anför denna karakteristik i form av en tabell:

	Guvernementens antal		Summa	Den besådda arealen hos privata jordägare (i tusental desj.)
	i svartmylleområdet	utanför detta		
I. Guvern. Med förhärsk. kapitalistiskt system	9	10	19	7 407
II. Guvern. med förhärsk. blandat system	3	4	7	2 222
III. Guvern. med förhärsk. avtjänandesystem	12	5	17	6 281
Summa	24	19	43	15 910

I svartmylleområdet är följaktligen avtjänandet det avgjort dominerande, medan det träder i bakgrunden, då det gäller samtliga 43 guvernement, som ingår i denna tabell. Det är därvid av vikt att anmärka, att till grupp I (det kapitalistiska systemet) hänförs just sådana områden, som inte är karakteristiska för det centrala jordbruksområdet: de baltiska guvernementen, de i sydväst (sockerbetsområdet), de i söder, de båda huvudstadsguvernementen.

Det material, som offentliggjorts av hr Kaufmann, ger en värtalig framställning av avtjänandets inflytande på produktivkrafternas utveckling i jordbruket. ”Det råder inget tvivel om – läser vi där – att småbondearrendet och hälftenbruket utgör en av de betingelser, som mest hindrar framåtskridandet i jordbruket”... I översikterna över jordbruket i Poltava-guvernementet hänvisas det ständigt till att ”arrendatorerna dåligt brukar jorden, använder dåligt utsäde och låter ogräset frodas”.

I Mogilev-guvernementet (1898) ”hämmas varje förbättring i jordbruket genom de olägenheter som hälftenbruket medför”. ”Delbruket”¹⁵ är en av de viktigaste orsakerna till, att ”jordbruket i Dnjepr-kretsen befinner sig i ett sådant läge, att det inte lönar sig att ens tänka på några nyanläggningar och förbättringar”.

”Vårt material – skriver hr Kaufmann (s. 517) – ger oss en rad bestämda uppgifter om att även inom gränserna för en och samma egendom en rad gamla, utlevade brukningsmetoder fortfarande håller sig kvar på de utarrenderade jordstyckena, samtidigt som nya, moderna lantbruksmetoder införts på den jord, som godset självt brukar.”

Så exempelvis håller sig treskiftesbruket kvar på den arrenderade jorden och stundom rentav utan användande av naturgödsel – då däremot flerskiftesbruk tillämpas på godsets jord. Hälftenbruket utgör ett hinder för foderväxtodlingen, hämmar användandet av konstgödsel, hämmar införandet av bättre jordbruksredskap. Resultatet av allt detta kommer tydligt till uttryck i skördeuppgifterna. Sålunda var exempelvis rågskörden på ett storgods i Simbirsk-guvernementet på godsets åkrar 90 pud¹⁶ pr desj., skörden av vete 60 pud och av havre 74 pud, på hälftenbruksjorden däremot respektive 58, 28 och 50 pud. Härnedan allmänna uppgifter från en hel krets (Gorbatov-kretsen, Nisjninovgorod-guvernementet):

¹⁵ Delbruket är – liksom hälftenbruket – ett slags arrendeavgift in natura, som bonden betalar godsägaren i form av en del av skörden, t. ex. hälften, tre fjärdedelar o. s. v. – *Red.*

¹⁶ 1 pud = 16,38 kg. – *Red.*

Jordkategori	Skiftesjord	Privatägd jord		
		Godsens åkrar	hälften bruksjord	Arrenderad
I	62	74		44
II	55	63	49	–
III	51	60	50	42
IV	48	69	51	51
För alla kategorier	54 ¹⁷	66	50	45 ¹⁷

Godsägerjord, som brukas på feodalt sätt (hälftenbruk och småarrende) ger sålunda *mindre* skörd än skiftesjorden! Detta är ett faktum av oerhörd vikt, ty det bevisar ovederläggligt, att den viktigaste och grundläggande orsaken till jordbrukens efterblivenhet i Ryssland, till stagnationen i hela folkhushållningen och till jordbrukets betryckta ställning, som är enastående i sitt slag, är *avtjänandesystemet*, d. v. s. en direkt kvarleva av feodalismen. Inga krediter, inga jordförbättringsåtgärder,¹⁸ ingen ”hjälp” till bönderna, inga av de bland byråkraterna och liberalerna så omtyckta ”understöds”-åtgärder kan ge några effektiva resultat, så länge trycket från de feodala latifundierna, traditionerna och hushållningssystemen finns kvar. Och omvänt, en agraromvälvning, som gör slut på godsägarnas jordegendom och spränger det gamla medeltida byalaget (jordens nationalisering skulle exempelvis spränga det, men inte med polis-, med byråkratmetoder) skulle obetingat tjäna som grundval för ett synnerligen snabbt framåtskridande i verkligt bred skala. Den otroligt låga skörden på hälftenbruksjord och arrendejord får sin förklaring ur arbetssystemet: ”för nådig herrn”. Om den nuvarande jordbrukaren befriades från att arbeta för ”nådig herrn”, så skulle inte bara avkastningen av dessa jordkategorier öka utan oundvikligen också skiftesjordens avkastning, helt enkelt som en följd av undanröjandet av de feodala hindren för jordbruket.

Även under nuvarande förhållanden är den kapitalistiska utvecklingen inom det privatägda jordbruket naturligtvis skönjbar, men den försiggår ytterst långsamt och tvingar för en lång tid oundvikligen in Ryssland under den ”barbariska lantjunkarns” politiska och sociala herravälde. Vi skall nu granska, vari denna utveckling framträder och söka fastställa några av dess allmänna resultat.

Det faktum att avkastningen från ”godsets” åkrar, d. v. s. den godsägerjord, som brukas på kapitalistiskt sätt, är högre än avkastningen från böndernas åkrar, visar kapitalismens tekniska framåtskridande inom jordbruket. Detta framåtskridande sammanhänger med övergången från avtjänandesystemet till fritt lönarbete. Böndernas utarmning, det faktum att de så småningom förlorar sina hästar och sina redskap, jordbrukarnas proletarisering *tvingar* godsägarna att övergå till arbete med egna redskap. Användandet av maskiner i lantbruket växer, vilket stegrar arbetsproduktiviteten och oundvikligt leder till utvecklande av rent kapitalistiska produktionsförhållanden. Under åren 1869-72 infördes till Ryssland från utlandet lantbruksmaskiner för en summa av 788.000 rubel, under åren 1873-80 för 2,2 milj. rubel, 1881-88 för 4,2 milj. rubel, 1889-96 för 3,7 milj. rubel, 1902-03 för 15,2-20,6 milj. rubel. Tillverkningen av lantbruksmaskiner i Ryssland uppskattades (ungefärligen, med tillhjälp av en tämligen primitiv statistik över fabriker och verkstäder) till 2,3 milj. rubel år 1876, till 9,4 milj. rubel år 1894 och till 12,1 milj. rubel åren 1900–03. Dessa siffror vittnar obestridligen om ett framåtskridande inom jordbruket, och naturligtvis just ett kapitalistiskt framåtskridande. Men lika obestridligt är att detta framåtskridande går utomordentligt långsamt i jämförelse med det, som är möjligt i en modern kapitalistisk stat, exempelvis Amerika. Enligt folkräkningen i

¹⁷ I Kaufmanns bok (s. 521) föreligger tydligen ett tryckfel i fråga om dessa båda tal.

¹⁸ Förbättrande av jordbrukets naturliga betingelser – torrläggande av sumpmarker, grunddikning, anläggande av bevattningskanaler o. s. v. – *Red.*

Förenta Staterna den 1 juni 1900 uppgick farmarnas jord till 838,6 milj. acres, d. v. s. omkring 324 milj. desj. Antalet farmer var 5,7 miljoner, så att på varje farm i medeltal kom 146,2 acres (omkring 60 desj.). Och – märk väl – för dessa farmer producerades år 1900 lantbruksmaskiner för 157,7 milj. dollar (1890 för 145,3 milj. dollar, 1880 för 62,1 milj. dollar)!¹⁹ De ryska siffrorna är löjligt små i jämförelse med dessa, och de är små, emedan de feudala latifundierna hos oss är stora och starka.

Den relativa spridningen av fullkomnade lantbruksmaskiner bland godsägarna och bland bönderna, var föremål för en speciell rundfråga, som jordbruksministern verkställde vid mitten av 1890-talet. En sammanfattning av resultaten av denna rundfråga, vilka i detalj beskrivits hos hr Kaufmann, kan vi här anföra i form av följande tabell:

Område	Procenttal som anger de fullkomnade lantbruksredskapens utbredning	
	hos godsägare	hos bönder
Centrala jordbruksområdet	20 – 51	8 – 20
Mellersta Volga	18 – 61	14
Nyryssland	50 – 91	33 – 65
Bjeloryssland	54 – 86	17 – 41
Sjöområdet	24 – 47	1 – 21
Moskva-området	22 – 51	10 – 26
Industriområdet	4 – 8	2

Som medeltal för alla dessa områden får vi 42 % hos godsägarna och 21 % hos bönderna.

Vad användandet av naturgödsel beträffar, så bevisar alla statistiska uppgifter likaledes obestridligen, att ”godsägarna på denna punkt hela tiden gått före och fortfarande befinner sig långt före bönderna” (Kaufmann, sid. 544). Men än mer: en sådan företeelse, som att godsägarna köper upp gödseln av bönderna, hade vid tiden efter reformen en tämligen vidsträckt utbredning. Redan detta är ett resultat av böndernas ytterliga nödläge. Under sista tiden har denna företeelse blivit något mindre allmän.

Slutligen finns det ett noggrant och omfångsrikt statistiskt material ifråga om lantbruks teknikens nivå i godsägar- och bondehushållningen med hänsyn till foderväxtodlingens utbredning (Kaufmann, sid. 561). Härnedan en sammanfattning i huvudsak:

År	Foderväxtodlingen i europeiska Ryssland	
	hos bönder	hos godsägare
1881	49 800 desj.	491 600 desj.
1901	499 000 ”	1 046 000 ”

Vad är resultatet av alla dessa skillnader mellan godsägar- och bondejordbruket? För att bedöma den saken har vi endast uppgifterna om avkastningen. Den genomsnittliga skörden för hela europeiska Ryssland under loppet av 18 år (1883-1900) utgjorde (i tjetvert pr desj.):

	Råg	Höstvete	Vårvete	Havre
Hos godsägarna	6,0	5,75	5,0	8,5
Hos bönderna	5,0	5,0	4,25	7,0
Skillnad	16,7 %	13,0 %	15,0 %	17,6 %

¹⁹ *Abstract of the Twelfth Census*. 1900, Third Edition, Washington 1904, pages 217 and 302 – agricultural implements. (”Översikt över den tolfte folkräkningen.” 1900, tredje uppl., Washington 1904, sid. 217 och 302 – lantbruksredskap.)

Herr Kaufmann har fullständigt rätt, då han säger, att denna skillnad ”inte är så särdeles stor” (s. 592). Man måste härvid uppmärksamma inte bara, att bönderna år 1861 tilldelades den *sämre jorden*, utan också, att dessa allmänna medeltal (som vi strax skall se) döljer stora skillnader beträffande hela bondeståndet.

Den allmänna slutsats vi måste dra med anledning av vår granskning av godsägarjordbruket, är följande.

Kapitalismen banar sig fullt tydligt väg på detta område. Dagsverkshushållningen avlöses av en hushållning, som baserar sig på fritt lönarbete. I det kapitalistiska jordbruket, jämfört med småjordbruket och det jordbruk där avtjänandet förekommer, är ett tekniskt framåtskridande i alla avseenden tydligt skönjbart. Men detta framåtskridande försiggår ovanligt långsamt för att gälla ett nutida kapitalistiskt land. Och så anträffar 1800-talets slut i Ryssland den skarpaste motsättning mellan hela den samhällseliga utvecklingens krav och feodalismen, vilken i form av de adliga godsägarnas latifundier, i form av det på avtjänande grundade hushållningssystemet utgör ett hinder för den ekonomiska evolutionen, en källa till förtryck, barbari och tallösa former av ”asiatism” i det ryska livet.

III.

Bondehushållet utgör i dag den centrala punkten i agrarfrågan i Ryssland. Vi har ovan påvisat, vilka betingelserna är för böndernas jordägande, och vi skall nu kasta en blick på bondejordbrukets organisation – inte i teknisk utan i politisk-ekonomisk mening.

I främsta rummet möter vi här frågan om böndernas byalag. Med denna fråga sysslar en synnerligen omfattande litteratur, och folklighetsriktningen i vårt sociala tänkande förknippar de viktigaste punkterna i sin världsåskådning med de nationella säregenheterna i denna ”utjämnande” institution. Då det gäller denna fråga måste man framför allt påpeka, att litteraturen om det ryska jordägande byalaget ständigt flätar ihop och mycket ofta sammanblandar två olika sidor av frågan: den agrikulturella och etnografiska å ena sidan och den politiskt-ekonomiska å den andra. I de flesta skrifter om byalaget (V. Orlov, Trirogov, Keussler, V. V.)²⁰ ägnas den förstnämnda sidan så stort utrymme och så stor uppmärksamhet, att den andra helt och hållet stannar i bakgrunden. Emellertid är ett dylikt förfarande alltigenom oriktigt. Det säregna i de ryska agrarförhållandena, jämförda med dem i vilket annat land som helst, är obestridligt, men det finns inte två rent kapitalistiska, som kapitalistiska allmänt erkända länder, vilka inte skulle skilja sig åt i lika hög grad med avseende på agrara sedvänjor, jordförhållandenas historia, formerna för jordägandet och jordens brukning o. s. v. Det som gett frågan om det ryska byalaget dess betydelse och dess skärpa, det som ända från början av 1800-talets andra hälft skilt de två viktigaste riktningarna i vårt sociala tänkande – den ”folkliga” och den marxistiska – från varandra, det är inte alls den agrikulturella och etnografiska sidan av frågan. Det är möjligt att lokala forskare borde ägna denna sida stor uppmärksamhet såväl för att allsidigt kunna fastställa just de lokala säregenheterna i levnadsförhållandena inom jordbruket som också för att kunna slå tillbaka byråkratins klumpiga, uteslutande fräcka försök att genomföra ett småaktigt av polisanda genomsyrat reglementerande. Men för en ekonom är det i varje fall fullständigt otillåtligt att genom studier över olika former av omdelning, deras teknik o. s. v. skymma undan frågan, vilka *jordbrukstyper* som uppkommer inom byalaget, hur dessa typer utvecklas, hur förhållandena gestaltar sig mellan dem som lejer arbete och dem som låter leja sig till tungt arbete, mellan välbärgade och fattiga, mellan dem som förbättrar sitt jordbruk och inför tekniska förbättringar och dem som utarmas, som överger sitt jordbruk och flyr från landsbygden. Det är inget tvivel om att det också var insikten om denna sanning, som föranledde våra zemstvostatistiker – som gett oss ett ovärderligt mate-

²⁰ V. P. Vorontsov, framstående ekonomisk författare, tillhörande folklighetsmännen åren 1880-1890. – *Red.*

rial för studiet av folkhushållningen i Ryssland – att på 1880-talet övergå från den *officiella* grupperingen av bönderna enligt byalag, enligt jordlotter, enligt mantalsskrivna eller faktiskt förefintliga personer av manligt kön till den enda vetenskapliga grupperingen enligt gårdarnas *ekonomiska välstånd*. Vi erinrar om att vid denna tid, då intresset för att studera Rysslands folkhushållning var särskilt stort, till och med en i denna fråga så ”partibetonad” författare som hr V. V. av hela sitt hjärta hälsade den ”nya typen av den zemstvostatistiska publikationen” (rubriken till en artikel av hr V. V. i *Severnyj Vjestnik*, 1885, nr 11) och förklarade:

”Man får inte tillämpa sifferuppgifterna på ett sådant agglomerat av de mest olikartade ekonomiska grupper av bönder som byn eller byalaget, utan måste tillämpa dem just på dessa grupper.”

Grunddraget i vårt byalag, som ger det en särskild betydelse i folklighetsmännens ögon, är den utjämnande karaktären i jordens brukande. Vi lämnar fullständigt åsido frågan om hur byalaget når fram till denna utjämnning och vänder oss omedelbart till de ekonomiska fakta, till resultaten av denna utjämnning. Såsom vi ovan med hjälp av noggranna uppgifter visat, är fördelningen av all skiftesjord i europeiska Ryssland långtifrån likmässig. Jordfördelningen mellan bönder av olika kategorier, mellan bönder från skilda byar, till och med mellan bönder från samma by, vilka tidigare tillhört olika godsägare, har ingenting gemensamt med likmässighet. Endast inom små byalag åstadkommer omdelningsapparaten en utjämnning av dessa små slutna förbund. Låt oss nu granska zemstvostatistikens uppgifter med avseende på skiftesjordens fördelning mellan gårdarna. Härvid måste vi naturligtvis ta gårdarnas gruppering inte enligt familjens storlek, inte enligt antalet arbetande medlemmar utan obetingat enligt de enskilda gårdarnas *ekonomiska välstånd* (besädd areal, antal dragdjur, kor o. s. v.), ty kärnan av den kapitalistiska evolutionen inom småjordbruket består i skapande och stärkande av ekonomisk olikhet inom de patriarkaliska förbunden, vidare den enkla olikhetens förvandling till kapitalistiska förhållanden. Vi skulle alltså skylta över alla säregenheter i den nya ekonomiska evolutionen, om vi inte skulle göra till vår uppgift att speciellt studera skillnaderna i det ekonomiska läget bland bönderna.

Låt oss till en början ta en typisk krets (zemstvostatistikens undersökningar om bondgårdarna med utförliga, kombinerade tabeller tillämpade på olika kretsar) och sedan anföra de grunder, som förmår oss att utsträcka de slutsatser, som intresserar oss, till att gälla bönderna i hela Ryssland. Materialet lånar vi ur *Kapitalismens utveckling*, kap. II.

I kretsen Krasnoufimsk i Perm-guvernemet, där det inte finns någon annan form för böndernas jordäggande än byalaget, fördelar sig skiftesjorden på följande sätt:

	På en gård	
	personer av båda könen	skiftesjord i desj.
Obrukad jord	3,5	9,8
Mindre än 5 desj. odlad jord	4,5	12,9
5-10 desj. odlad jord	5,4	17,4
10-20 ” ” ”	6,7	21,8
20-50 ” ” ”	7,9	28,8
Mer än 50 desj. odlad jord	8,2	44,6
Summa	5,5	17,4

Vi ser, att med höjande av gårdarnas ekonomiska välstånd som regel familjens storlek obetingat växer. Det är klart, att en talrik familj är en av de faktorer som spelar in ifråga om böndernas välstånd. Det är obestridligt. Frågan är bara, till vilka samhällligt-ekonomiska förhållanden detta välstånd leder i det givna läget inom hela folkhushållningen. Vad skiftesjorden angår, så ser vi ojämnheten i dess fördelning, även om den inte är alltför betydande. Ju förmögnare en bondgård är, desto mera skiftesjord faller på *en person*. I den lägsta gruppen är

det mindre än 3 desj. pr person av båda könen, i de följande grupperna c:a 3 desj. – tre desj. –, c:a 4 – fyra – och slutligen i den sista och högsta gruppen mer än 5 desj. skiftesjord pr person av båda könen. Stor familj och större andel av skiftesjorden tjänar följaktligen som grundval för välstånd för en *liten minoritet* av bönderna. Ty de två högsta grupperna omfattar blott *en tiondel* av hela antalet gårdar. Härnedan det procentuella förhållandet mellan antalet gårdar, befolkningens mängden och skiftesjordens fördelning:

Gårdsgrupper	Procent av hela antalet		
	Gårdar	Befolkning av båda könen	Skiftesjord
Med obrukad jord	10,2	6,5	5,7
Mindre än 5 desj. odlad jord	30,3	24,8	22,6
5-10 desj. odlad jord	27,0	26,7	26,0
10-20 ” ” ”	22,4	27,3	28,3
20-50 ” ” ”	9,4	13,5	15,5
Mer än 50 desj. odlad jord	0,7	1,2	1,9
Summa	100,0	100,0	100,0

Av dessa siffror framgår det klart, att det råder en viss proportionalitet vid fördelningen av skiftesjorden, att vi beaktar resultatet av utjämningen inom byalaget. Den procentuella fördelningen av befolkningen och skiftesjorden kommer synnerligen nära varandra i varje grupp. Men också här börjar redan inflytandet från de skilda gårdarnas ekonomiska välstånd att göra sig gällande: de lägsta gruppernas procentuella del av jorden är *mindre* än deras procentuella del av befolkningen, de högsta gruppernas är *större*. Och detta är ingen enstaka företeelse, som berör endast en krets, utan det är en företeelse som har giltighet för hela Ryssland. I det ovannämnda arbetet har jag sammanfört likartade uppgifter från 21 kretsar i 7 guvernement i de mest olika trakter av Ryssland. Dessa siffror, som omfattar en halv miljon bondgårdar, visar överallt likadana förhållanden. 20 % välbärgade gårdar med 26,1 %–30,3 % av befolkningen besitter 29,0 %–36,7 % av skiftesjorden. 50 % fattiga gårdar med 36,6 %–44,7 % av befolkningen besitter 33,0 %–37,7 % av skiftesjorden. Proportionalitet i fördelningen av skiftesjorden finner vi överallt, men samtidigt visar det sig överallt, att byalaget *rättar sig* efter bondebourgeoisin; avvikelserna från proportionaliteten sker ständigt till förmån för böndernas högsta grupper.

Det skulle därför vara ett stort misstag att tro, att vi, då vi studerar grupperingen av bönderna med avseende på deras ekonomiska välstånd, skulle ignorera byalagets ”utjämning” inflytande. Tvärtom, med hjälp av noggranna uppgifter tar vi just hänsyn till den verkliga ekonomiska betydelsen av denna utjämning. Vi påvisar just, hur omfattande denna utjämning är, och varthän hela detta omdelningssystem *sist och slutligen* leder. Detta system må ge den bästa fördelningen av jord av olika kvalitet och odlingstillstånd men det är ett obestridligt faktum, att de förmögna bondegruppernas övervikt över de fattiga *också* gör sig gällande vid fördelningen av skiftesjorden. Fördelningen av den övriga jorden, alltså den icke skiftade jorden, är – som vi strax skall se – ojämförligt mycket olikmässigare.

Arrendets betydelse i bondehushållet är bekant. Jordhungern framkallar på denna grund utomordentligt skiftande former av skuldslaveriförhållanden. Såsom vi redan tidigare sagt är böndernas jordarrende i själva verket oftast ingenting annat än godsägarhushållningens avtjänandesystem, ett feodalt sätt att skaffa arbetskraft åt godsherren. Sålunda kan det inte råda något tvivel om vårt bondearrendes feodala karaktär. Men då vi nu en gång har framför oss den kapitalistiska evolutionen i ett givet land, så måste vi speciellt undersöka hur och huruvida *borgerliga* förhållanden framträder i bondearrendet. För detta behövs återigen uppgifter över de olika ekonomiska grupperna av bönder men inte över hela byalag och byar. Så måste exempelvis hr Karysjev i ”Sammanfattning av zemstvistatistiken” erkänna, att natura-

arrendena (d. v. s. där arrendeavgiften inte utgår i pengar utan i form av hälftenbruk eller avtjänande) i regel *överallt* är dyrare än penningarrendena, och därvid betydligt dyrare, ofta dubbelt så dyra; vidare att naturaarrendets utbredning är *störst bland böndernas fattigaste grupper*. Varje något så när välbeställd bonde strävar att arrendera jord för pengar. ”Arrendatorn söker utnyttja varje möjlighet att erlægga arrendesumman i pengar och därigenom förbilliga kostnaden för brukandet av främmande jord” (Karysjev i det citerade verket, s. 265).

Det betyder, att de feodala dragen i vårt arrende med hela sin tyngd vilar på de fattigaste bönderna. De förmögna strävar efter att befria sig från det medeltida oket, och detta lyckas dem blott i den mån som de förfogar över tillräckligt stora penningssummor. Om man har pengar, kan man arrendera jord mot kontanter enligt de vanliga marknadspriserna. Om man inte har pengar, så måste man sätta sig i skuld, betala hutlöst för jorden, vare sig det nu är i form av hälftenbruk eller i form av avtjänande. Vi såg härovan hur många gånger mindre priset för avtjänandearbetet är i jämförelse med det fria lönarbetet. Men om arrendebetingelserna är olika för bönder med olika förmögenhetsläge, så är det klart, att vi inte kan begränsa oss till en gruppering av bönderna enligt deras skiftesjord (såsom Karysjev ständigt gör), ty en dylik gruppering sammanför *på ett konstlat sätt* gårdar med ekonomiskt olika ställning, blandar ihop lantproletariatet med bondebourgeoisin.

Låt oss som illustration ta uppgifterna från kretsen Kamysjin i Saratov-guvernemet, där byalagsjorden är nästan genomgående (av de 2.455 byalagen i detta guvernement äges jorden i 2.436 av byalagen). Härnedan förhållandena mellan de olika gårdsgrupperna med avseende på jordarrendet:

Gårdsägargrupper	Procent av gårdarna	Pr gård (i desj.)	
		Skiftesjord	Arrendejord
Utan dragdjur	26,4	5,4	0,3
Med 1 dragdjur	20,3	6,5	1,6
” 2	14,6	8,5	3,5
” 3	9,3	10,1	5,6
” 4	8,3	12,5	7,4
” 5 eller flera dragdjur	21,1	16,1	16,6
Summa	100,0	9,3	5,4

Skiftesjordens fördelning är oss redan bekant: de välsituerade gårdarna är bättre försedda därmed pr individ räknat än de fattiga. Arrendejordens fördelning visar sig vara *tio gånger* ojämnare. Den högsta gruppen har tre gånger så mycket skiftesjord som den lägsta (16,1 mot 5,4). Däremot har den högsta gruppen *femtio gånger* mer arrendejord än den lägsta gruppen (16,6 mot 0,3). Arrendet utjämnar alltså inte skillnaden mellan bönderna ifråga om deras ekonomiska välstånd utan tiodubblar och skärper dessa olikheter. Den motsatta slutsatsen, som vi upprepade gånger möter hos folklighetsmännens ekonomer (V. V., Nik.-on, Maress, Karysjev, Vichljajev o. a.), grundar sig på följande fel. Man tar vanligen grupperingen av bönderna enligt deras skiftesjord och visar, att de som har mindre skiftesjord arrenderar mer än de som har mer skiftesjord. Här stannar man, och underlåter att påvisa, att de som företrädesvis arrenderar jord är de förmögna gårdarna i byalag med litet skiftesjord, och att därför den skenbara utjämnningen mellan byalagen blott döljer den största ojämnhet vid fördelningen inom byalagen. Karysjev exempelvis erkänner själv, att ”de större arrendena innehåller a) av de jordfattigare kategorierna, men b) av de bättre ställda grupperna inom dessa kategorier” (s. 139 i ovannämnda arbete), men trots detta undersöker han inte systematiskt arrendets fördelning enligt grupper.

För att än mer belysa detta de ”folkliga” ekonomernas fel skall vi anföra ett exempel hos hr Maress (i hans bok ”Skördarnas och spannmålsprisernas inflytande”, bd I, s. 34). Ur stati-

stiken över kretsen Melitopol sluter han, att "arrendet är i det närmaste likmässigt fördelat pr befolkningsenhet". Hur hänger det ihop? Jo, om man fördelar gårdarna efter antalet arbetsdugliga manliga familjemedlemmar, så visar det sig, att gårdar utan arbetare arrenderar "i genomsnitt" 1,6 desj. pr arrenderande gård, gårdar med 1 arbetare 4,4 desj., med två – 8,3 desj., med tre – 14,0 desj. Sakens kärna ligger däri, att dessa "genomsnitt" för ihop gårdar med fullständigt olika ekonomisk ställning, att bland exempelvis gårdar med en arbetare finns gårdar, som arrenderar 4 desj. och besår 5-10 desj. samt har 2-3 dragdjur, vid sidan av gårdar, som arrenderar 38 desj. och besår över 50 desj. samt har 4 eller fler dragdjur. Sålunda är hr Maress' slutsats om likmässigheten en *fiktio*n. I kretsen Melitopol har i själva verket de 20 %, som de rikaste gårdarna utgör – trots att de är bäst försedda såväl med skiftesjord som med köpt jord – i sina händer koncentrerat 66,3 %, d. v. s. två tredjedelar av all arrendejord, och blott lämnat summa 5,6 % för de fattigaste gårdarna, som utgör *hälften* av hela antalet.

Vidare. Om vi å ena sidan ser, att gårdar utan häst eller med en häst arrenderar en desjatin eller en del därav, och å andra sidan gårdar med fyra eller flera hästar arrenderar 7-16 desj., så är det klart att kvantiteten här slår över i kvalitet. I det första fallet är det arrende av nöd, ett arrende som medför skuldslaveri. Under sådana förhållanden kan "arrendatorn" inte undgå att förvandlas till ett föremål för utsugning, genom avtjänande, genom att ta städsel under vintern, genom penninglån o. s. v. En gård däremot, som har 12-16 desj. skiftesjord och *dessutom* arrenderar 7-16 desj., arrenderar uppenbarligen inte på grund av nöd utan på grund av rikedom, inte "för uppehållet" utan för att berika sig, för att "tjäna pengar". Vi ser här med egna ögon, hur arrendet förvandlas till kapitalistiskt farmarjordbruk, hur jordbruksföretagen växer fram. Dyliga gårdar kan, såsom vi längre fram skall se, inte reda sig utan att leja arbetare för jordbruket.

Man frågar sig nu, i vad mån är detta tydliga företagararrende en allmän företeelse? Vi skall längre fram visa, att företagarjordbrukets tillväxt försiggår olika i de olika räjonger som idkar spannmålsodling för marknaden. Men nu skall vi anföra ytterligare några exempel och dra de allmänna slutsatserna om arrendet.

I Dnjepr-kretsen i guvernementet Taurien utgör de gårdar, som besår 25 desj. eller mer, 18,2 % av hela antalet. De har 16-17 desj. skiftesjord pr gård och arrenderar 17-44 desj. I kretsen Novousensk i Samaraguvernmentet utgör de gårdar, som har 5 dragdjur eller mer, 24,7 % av hela antalet. De besår 25-53-149 desj. pr gård och arrenderar pr gård 14-54-342 desj. icke-skiftesjord (den första siffran avser gruppen med 5-10 dragdjur, d. v. s. 17,1 % av gårdarna; den andra avser dem med 10-20 dragdjur, d. v. s. 5,8 % av gårdarna; den tredje siffran dem med 20 eller fler dragdjur, d. v. s. 1,8 % av gårdarna). De arrenderar i andra byar 12-29-67 desj. skiftesjord var och i sin egen by 9-21-74 desj. var. I kretsen Krasnoufimsk i Perm-guvernmentet brukar 10,4 % av samtliga gårdar vardera 20 desj. och mer. De har pr gård 28-44 desj. skiftesjord och arrenderar 14-40 desj. åker och 118-261 desj. ängsmark. I två kretsar i Orel-guvernmentet (felets och Trubtjevsk) utgör gårdar med 4 och fler hästar 7,2 % av hela antalet. De har vardera 15,2 desj. skiftesjord, men genom köpt och arrenderad jord utökar de sitt jordinnehav till 28,4 desj. I kretsen Sadonsk i Voronesjguvernmentet är motsvarande siffror: 3,2 % av gårdarna har pr gård 17,1 desj. skiftesjord och odlad jord inalles 33,2 desj. vardera. I tre kretsar i Nisjni-Novgorod-guvernmentet (Knjaginin, Makarjev och Vasilj) har 9,5 % av gårdarna 3 eller flera hästar. De har pr gård 13-16 desj. skiftesjord, men odlad jord inalles 21-34 desj. vardera.

Härav framgår, att företagararrendet hos bönderna inte är någon enstaka eller tillfällig företeelse utan en allmän och överallt förekommande. överallt avsöndrar sig ur byalaget förmögna gårdar, vilka alltid utgör en obetydlig minoritet och alltid organiserar kapitalistiskt jordbruk med hjälp av företagararrende. Därför kan man inte förklara något i frågorna om vårt bondejordbruk med allmänna fraser om arrende för livsuppehållet och kapitalistiskt arrende: man

måste studera *de konkreta uppgifterna* om utvecklingen av de feodala dragen i arrendet och om uppkomsten av kapitalistiska förhållanden *inom detsamma*.

Vi har ovan anfört uppgifter om hur stor del av befolkningen och skiftesjorden, som koncentreras på de mest förmögna 20 % av gårdarna. Vi kan nu tillägga, att de koncentrerar i sina händer från 50,8 % till 83,7 % av all den jord, som bönderna arrenderar, och lämnar åt de lägsta grupperna, som omfattar 50 % av samtliga gårdar, från 5 % till 16 % av all arrenderad jord. Slutsatsen av detta är klar: om man frågar oss, vilket arrende som är det dominerande i Ryssland, arrende för livsuppehållet eller företagarrrende, arrende av nöd eller välsituerade bönders arrende, feodalt arrende (baserat på avtjänande, skuldslaveri) eller borgerligt, så kan svaret bara bli ett. Med avseende på antalet jordarrenderande gårdar, så är det otvivelaktigt så, att det stora flertalet arrendatorer av nöden tvingas att arrendera. För den överväldigande majoriteten bönder är arrende detsamma som slaveri. Vad mängden arrenderad jord angår så är det otvivelaktigt så, att åtminstone hälften av den befinner sig i händerna på de förmögna bönderna, lantbourgeoisin, som organiserar kapitalistiskt jordbruk.

Uppgifterna över priserna på arrendejord anges vanligen endast i "genomsnitt" för alla arrendatorer och för all jord. I vilken grad dessa genomsnittssiffror *slätar över* böndernas oerhörda nöd och betryckta ställning framgår av zemstvistatistikens uppgifter för kretsen Dnjepr i guvernementet Taurien, där arrendepriserna som ett lyckligt undantag anges för olika bondegrupper:

	Procentsats arrenderande gårdar	Åkerjord pr arrenderad gård i desj.	Arrendepris pr desj. i rubel
Åkerareal upp till 5 desj.	25	2,4	15,25
" 5-10 desj.	42	3,9	12,00
" 10-25 "	69	8,5	4,75
" 25-50 "	88	20,0	3,75
" över 50 "	91	48,6	3,55
Summa	56,2	12,4	4,22

Det "genomsnittliga" arrendepriset – 4 rubel 23 kopek pr desj. – ger sålunda en direkt vrångbild av verkligheten och suddar över de motsättningar, som utgör själva kärnpunkten i frågan. Fattigbönderna är tvungna att arrendera till ruinerande priser, som är mer än tredubbelt så höga som genomsnittspriset. De rika köper jorden fördelaktigt "en gross" och överlämnar den naturligtvis vid tillfälle till den fattiga grannen med en vinst på 275 %. Arrende och arrende är skilda saker. Det finns feodalt slaveri, det finns irländskt arrende²¹ och det finns handel med jord, kapitalistiskt farmarjordbruk.

En sådan företeelse, som att bönderna arrenderar ut sin skiftesjord, visar ännu påtagligare de kapitalistiska förhållandena inom byalaget, hur de fattiga utarmas och hur ett fåtal berikar sig på bekostnad av denna massa, som ruineras. Arrende och utarrendering av jorden är företeelser, som inte har något sammanhang med byalaget och dess utjämnande funktion. Vilken betydelse kommer denna utjämning vid fördelningen av skiftesjorden att ha i det verkliga livet, om de fattiga bönderna nödgas *utarrendera* till de rika den jord de fått i "utjämnande" syfte? Och kan man tänka sig en mera åskådlig vederläggning av de "byalagsvänliga" åsikterna än detta faktum, att livet självt *kringgår* den officiella, reviderande, byråkratiska utjämningen av skiftesjordens fördelning? Varje tänkbar utjämning är maktlös inför den framväxande kapitalismen, vilket uppenbart bevisas av det faktum, att de fattiga bönderna arrenderar ut sin skiftesjord och att arrendena koncentreras hos de rika.

²¹ På Irland dominerar utarrendering av jorden i små jordlotter till mycket höga priser. – *Red.*

Hur pass allmän utbredning har denna företeelse att skiftesjord utarrenderas? Enligt de redan föråldrade zemstvistatistiska undersökningarna från 1880-talet, till vilka vi tills vidare är tvungna att begränsa oss, synes antalet gårdar, som arrenderar ut jord, och procentsatsen utarrenderad skiftesjord vara tämligen ringa. I Dnjeprovsk-kretsen i guvernementet Taurien exempelvis utarrenderar 25,7 % av gårdarna skiftesjord; procentsatsen utarrenderad skiftesjord uppgår till 14,0 %. I kretsen Novousensk i Samara-guvernmentet utarrenderar 12 % av gårdarna jord. I kretsen Kamysjin i Saratov-guvernmentet utgör den utarrenderade jorden 16 %. I kretsen Krasnoufimsk i Perm-guvernmentet utarrenderar 8.500 av 23.500 bönder, d. v. s. mer än en tredjedel, skiftesjord under plog. Av 410.000 desj. skiftesjord utarrenderas 50.500 desj., d. v. s. c:a 12 %. I kretsen Sadonsk i Voronesj-guvernmentet utarrenderas 6.500 desj. skiftesjord av 136.500, d. v. s. mindre än 5 %. I tre kretsar i Nisjni-Novgorod-guvernmentet: 19.000 desj. av 433.000, d. v. s. ävenledes mindre än 5 %. Men alla dessa siffror är bara till skenet låga, emedan dylika procentuella förhållanden innebär att man stillatigande förutsätter, att bönder ur alla grupper mer eller mindre likmässigt utarrenderar jorden. Men ett sådant antagande går stick i stäv med verkligheten. Långt viktigare än de absoluta siffrorna för arrende och utarrenderande, än de genomsnittliga procentsatserna för den utarrenderade jorden eller för de bönder, som arrenderar ut jord, är det faktum att det huvudsakligen är de fattiga, som utarrenderar sin jord, och de förmögna, som arrenderar den största arealen jord. I detta hänseende lämnar de zemstvistatistiska undersökningarnas siffror inte rum för det ringaste tvivel. På 20 %, som utgör de förmögnaste gårdarna, kommer mellan 0,3 % och 12,5 % av all utarrenderad jord. Och omvänt, på de minsta gårdsgrupperna, som utgör 50 %, kommer mellan 63,3 % och 98,0 % av hela mängden utarrenderad jord. Och denna av de fattiga utarrenderade jord arrenderas naturligtvis av just samma förmögna bönder. Här är det återigen klart, att utarrenderandet av jorden har olika betydelse i de olika bondegrupperna: de fattiga bönderna tvingas av nöden att arrendera ut sin jord, då de inte har möjlighet att bruka den, då de saknar utsäde, boskap, redskap, då de till varje pris måste ha kontanter. De rika utarrenderar mindre jord, antingen byter de ett jordstycke mot ett annat i sitt jordbruksintresse eller också driver de direkt handel med jorden.

Härnedan konkreta uppgifter över Dnjeprovsk-kretsen i guvernementet Taurien:

	Process	
	Bönder som utarrenderar skiftesjord	Utarrenderad skiftesjord
Utan besådd jord	80	97,1
Besådd jord upp till 5 desj.	30	38,4
” ” 5-10 desj.	23	17,2
” ” 10-25 ”	16	8,1
” ” 25-50 ”	7	2,9
” mer än 50 desj	7	13,8
För hela kretsen	25,7	14,9

Framgår det inte av dessa siffror klart och tydligt, att bortlämnandet av jorden och proletariseringen här i stor skala går hand i hand med en liten klick rikas handel med jorden? Är det inte betecknande, att procenttalet av den bortarrenderade skiftesjorden ökas just hos dem, som har stor besådd areal, vilka äger 17 desj. skiftesjord, 30 desj. köpt och 44 desj. arrenderad jord pr gård? Hela gruppen av fattiga bönder i Dnjeprovsk-kretsen, d. v. s. 40 % av gårdarna, vilka äger 56.000 desj. skiftesjord, arrenderar sammanlagt 8.000 och utarrenderar 21.500 desj. Men den förmögna grupp som utgör 18,4 % av samtliga gårdar och har 62.000 desj. skiftesjord, utarrenderar 3.000 desj. skiftesjord och arrenderar 82.000 desj. I tre kretsar i guvernementet

Taurien arrenderar denna förmögna grupp 150.000 desj. skiftesjord, d. v. s. tre femtedelar av all utarrenderad skiftesjord! I kretsen Novousensk i Samaraguvernementet utarrenderar 47 % av gårdarna utan häst och 13 % av gårdarna med en häst skiftesjord, men de som äger 10 eller flera dragdjur, d. v. s. 7,6 % av hela antalet gårdar, arrenderar 20-30-60-70 desj. *skiftesjord* vardera.

Med avseende på den köpta jorden måste vi säga nästan detsamma som ifråga om arrendet. Skillnaden är bara den, att arrendet har feodala drag, att arrendet under vissa förhållanden vilar på avtjänande och skuldslever, d. v. s. brukar vara ett medel att vid godsjordbruket binda de i trakten boende utarmade böndernas arbetskraft. Däremot är skiftesbönders förvärvande av jord som privat egendom en rent borgerlig företeelse. I Västeuropa binder man understundom lantarbetare och daglönare vid jorden genom att sälja små jordstycken till dem. Hos oss i Ryssland har en analog åtgärd redan för länge sedan vidtagits på statlig väg i form av den ”stora reformen” 1861, och i dag är bönders inköp av jord uteslutande ett uttryck för att representanter för lantbourgeoisin utsöndras ur byalaget. Vi har tidigare, då vi behandlade jordägandestatistiken, talat om, hur böndernas inköp av jord utvecklats efter 1861. Här måste vi påvisa den väldiga koncentrationen av köpt jord i händerna på ett fåtal. Av den köpta jorden har mellan 59,7 % och 99,0 % koncentrerats hos de förmögna 20 % av gårdarna; de fattigaste gårdarna, 50 %, har mellan 0,4 % och 15,4 % av hela den areal jord, som bönderna köpt. Vi kan därför lugnt påstå, att av de 7,5 milj. desj. jord, som bönderna under åren 1877-1905 (se ovan) förvärvade sig som personlig egendom mellan 2/3 och 3/4 befinner sig i händerna på en synnerligen liten minoritet förmögna gårdar. Detsamma gäller naturligtvis också inköpen av jord genom böndernas byalag och andelsföreningar. År 1877 besatt böndernas byalag 765.000 desj. köpt jord, men år 1905 redan 3,7 milj. desj., under det att böndernas andelsföreningar år 1905 hade 7,6 milj. desj. jord som privat egendom. Det skulle vara fel att tro, att den jord, som köpts eller arrenderats av byalag, skulle fördela sig på annat sätt än vid individuellt köp eller arrende. Fakta vittnar om motsatsen. I de tre fastlandskretsarna i guvernementet Taurien har man exempelvis insamlat uppgifter om fördelningen av den jord, som böndernas byalag arrenderat av staten, varvid det visat sig, att 76 % av den arrenderade jorden befinner sig i händerna på den förmögna gruppen (omkring 20 % av gårdarna), medan 40 %, de fattigaste gårdarna, blott har 4 % av all arrenderad jord. Bönderna fördelar inte den arrenderade eller köpta jorden på annat sätt än ”enligt pengar”.

IV.

Om vi summerar ovan anförda fakta om skiftesjord, arrendejord, köpt jord och utarrenderad bondejord kommer vi fram till den slutsatsen, att böndernas *faktiska brukande av jorden* för varje dag allt mindre överensstämmer med de officiella uppgifterna om böndernas statligt registrerade skiftesjordägande. Naturligtvis, om man tar summariska siffror eller ”genomsnittliga” storheter, så täckes utarrenderingen av skiftesjord av arrende, det återstående arrendet och den köpta jorden fördelar sig liksom likmässigt på hela antalet gårdar, och man får det intrycket, att det faktiska brukandet av jorden inte så värst väsentligt skiljer sig från det officiellt uppgivna, d. v. s. skiftesjordägandet. Men ett sådant intryck kommer att vara en fiktion, då böndernas faktiska brukande av jorden allra mest skiljer sig från den ursprungliga jämna fördelningen av skiftesjorden *just ifråga om yttergrupperna*, så att det verkliga förhållandet oundvikligen förvrängs vid användandet av ”genomsnittstalen”.

I själva verket är hela den jord, som de lägsta bondegrupperna brukar, relativt – och understundom också absolut – mindre i jämförelse med skiftesjordegendomen (utarrendering av jorden; försvinnande liten del av arrendejorden); men för de högsta grupperna visar sig hela den brukade jorden alltid såväl relativt som absolut vara mycket större, jämfört med skiftesjordegendomen till följd av koncentrationen av köpt och arrenderad jord. De 50 procenten,

som utgörs av de fattigaste gårdarna, innehar, som vi sett, mellan 33 och 37 % av skiftesjorden; men den jord de brukar uppgår inalles till 18,6 %-31,9 %. Skillnaden visar sig i en del fall vara nästan den dubbla: i kretsen Krasnoufinsk i Perm-guvernemet exempelvis är motsvarande siffror 37,4 % för skiftesjorden och 19,2 % för den brukade jorden. 20 % av gårdarna, de förmögna bönderna, har 29-36 % av skiftesjorden, men den jord de brukar uppgår till 34-49 %. Härnedan några konkreta uppgifter, som illustrerar dessa förhållanden. I Dnjeprovsk-kretsen i guvernemetet Taurien har 40 % fattiga gårdar 56.000 desj. skiftesjord; men den jord de brukar uppgår inalles till 45.000 desj., d. v. s. 11.000 desj. *mindre*. Den förmögna gruppen (18 % av gårdarna) har 62.000 desj. skiftesjord, men brukar inalles 167.000 desj., d. v. s. 105.000 desj. mer. Här nedan siffror från tre kretsar i Nisjnij-Novgorod-guvernemet (se efterföljande tabell).

	Desj. pr gård	
	Skiftesjord	Hela den brukade jorden
Gårdar utan häst	5,1	4,4
” med 1 häst	8,1	9,4
” ” 2 hästar	10,5	13,6
” ” 3 ”	13,2	21,0
” ” 4 ” och mer	16,4	34,6
I genomsnitt	8,3	10,3

Också här får vi beträffande den lägsta gruppen såsom ett resultat av arrende och utarrendering av jord en absolut minskning i jordens brukande. Men denna lägsta grupp, d. v. s. gårdar utan häst, omfattar hela 30 % av gårdarna. Nästan en tredjedel av gårdarna *förlorar* absolut på arrende och utarrendering. Gårdar med en häst (37 % av samtliga) har ökat sin brukade jord men synnerligen obetydligt, mindre än vad bönderna i medeltal ökat den jord de brukar (mellan 8,3 och 10,3 desj.). Därför har denna grupps *del* i hela den jord, som bönderna brukar, minskats: den hade i alla tre kretsarna 36,0 % av skiftesjorden men hade 34,1 % av hela den brukade jorden. Och omvänt, de högsta grupperna, som utgör en oändligt liten minoritet, ökade sin brukade areal långt utöver genomsnittssiffran. Gårdarna med 3 hästar (7,3 % av samtliga) ökade sitt jordinnehav en och en halv gång: från 13 desj. till 21 desj. Gårdarna med flera hästar (2,3 % av samtliga) mer än dubbelt: från 16 desj. till 35 desj.

Vi ser följaktligen som en allmän företeelse, att *skiftesjordens roll minskas i bondejordbruket*. Denna minskning försiggår vid landsbygdens båda poler på skilda vägar. Hos de fattiga minskar skiftesjordens roll, därför att den växande nöden och utarmningen *tvingar* dem att utarrendera densamma, att överge jorden, att *inskränka* sitt jordbruk av brist på boskap, redskap, utsäde, penningmedel och att antingen övergå till något slag av lönarbete eller att ... lämna jämmerdalen. Böndernas lägsta grupper dör ut – hungern, skörbjuggen och tyfusen gör sitt. I de högre bondegrupperna avtar skiftesjordens betydelse, emedan jordbruket, som håller på att utvidgas, tvingas att gå långt utanför dennas gränser, tvingas att bygga på en ny jordegendom, inte dagsverksskyldig utan fri, inte ursprungliga arvegendomen utan en sådan som är köpt på den fria marknaden: köp och arrende. Ju rikare på jord bönderna är, ju svagare spåren av livegenskapen är, ju snabbare den ekonomiska utvecklingen försiggår, desto starkare är denna frigörelse från skiftesjorden, indragandet av all jord i handelsomsättningen, uppbyggandet av ett kommersiellt jordbruk på arrenderad jord. Exempel: Nyrussland. Vi såg nyss, hur de förmögna bönderna där bedriver sitt jordbruk mer på köpt och arrenderad jord än på skiftesjord. Detta förefaller som en paradox, men det är ett faktum: i det mest jordrika området i Ryssland förlägger de förmögna bönderna, som är bäst försedda med skiftesjord (16-17 desj. skiftesjord pr gård) jordbrukets tyngdpunkt från skiftesjorden till *icke-skiftesjord!*

Det faktum att skiftesjordens roll minskas vid bondeståndets båda poler, som hastigt sväller ut, har bland annat en oerhörd betydelse för bedömandet av betingelserna för den agraromvälvning, som 1800-talet lämnat i arv åt 1900-talet och som framkallat klasskampen i vår revolution. Detta faktum visar åskådligt, att *krossandet* av den gamla jordegendomen, såväl godsägarens sona bondens, blivit en *obetingad ekonomisk nödvändighet*. Detta krossande är absolut oundvikligt, och ingen kraft på jorden kan förhindra det. Kampen står om formen och metoderna för detta krossande; på Stolypin-sätt, med bibehållande av storgodsegendomen och byalagets utplundrande genom kulakerna, eller på bondevis, med förintande av storgodsegendomen och undanröjande av alla medeltida skrankor ifråga om jorden genom jordens nationalisering. Men detta kommer vi senare att ingå på mera detaljerat. Här är det dock nödvändigt att peka på den viktiga företeelsen, att minskningen av skiftesjordens roll leder till en ytterst ojämn fördelning av pålagor och avgifter.

Som bekant bär den ryska bondens pålagor och avgifter synnerligen tydliga spår av medeltid. Vi kan här inte ingå på detaljer, som hör till Rysslands finanshistoria. Det räcker med att hänvisa till friköpsavgiften, denna direkta fortsättning av den medeltida bondeskatten, en tribut till den feodala godsägaren och som indrevs med polisstatens hjälp. Det räcker med att erinra om den olikmässiga beskattningen av adels- och bondejorden, om naturaskyldigheterna o. s. v. Vi anför blott pålagornas och avgifternas summariska storlek enligt statistiken över *bondebudgeter* i Voronesj-guvernemetet. Den genomsnittliga bruttointkomsten för en bondefamilj (enligt uppgifter om 66 typiska budgeter) uppgår till 491 rubel 44 kopek, bruttoutgifterna till 443 rubel. Nettointkomst 48 rubel 44 kopek. Summan av pålagor och avgifter, som faller på en ”genomsnitts”-gård, uppgår till 34 rubel 35 kopek. På så sätt utgör pålagorna 70 % av *nettointkomsten*. Självfallet är detta endast formellt pålagor men i själva verket den gamla feodala utsugningen av det ”*tjänstpliktiga ståendet*”.²² Den rena penninginkomsten för en genomsnittsfamilj uppgår till sammanlagt 17 rubel 83 kopek, d. v. s. den ryska bondens ”pålagor” *överstiger dubbelt* hans rena penninginkomst – detta enligt uppgifterna för år 1889 och inte för år 1849!

Men medeltalen döljer även här böndernas nöd och framställer böndernas läge många gånger bättre, än det i verkligheten är. Uppgifterna om fördelningen av pålagor och avgifter mellan bondegrupperna i olika ekonomisk ställning visar, att för bönderna utan häst eller med en enda häst (d. v. s. för *tre femtedelar* av hela antalet bondefamiljer i Ryssland) pålagorna och avgifterna många gånger om överstiger inte bara den rena penninginkomsten utan också den rena bruttointkomsten. Härnedan dessa uppgifter:

Hushåll	Budgetsiffror (pr hushåll i rubler)			
	Brutto inkomster	Utgifter	Pålagor och avgifter	D:o i % till utgifterna
a) utan häst	118,10	109,03	15,47	14,19
b) med 1 häst	178,12	174,26	17,77	10,20
c) ” 2 hästar	429,72	379,17	32,02	8,44
d) ” 3 ”	752,19	632,86	49,55	7,83
e) ” 4 ”	978,66	937,30	67,90	7,23
f) ” 5 eller flera hästar	1 766,79	1 593,77	86,34	5,42
I genomsnitt	491,44	443,00	34,35	7,75

Bönder utan häst och med en häst betalar i form av pålagor *en sjundedel* resp. *en tiondel* av sina samlade *bruttoutgifter*. Under livegenskapen var bondeskatten knappast så hög: för godsägaren skulle det ha varit ofördelaktigt, om massan av honom tillhöriga bönder oundvikligen

²² Till det ”tjänstpliktiga ståendet”, som under århundraden måste betala väldiga skatter till staten, hörde huvudsakligen bönderna. – *Red.*

hade ruinerats. Vad pålagornas ojämna fördelning beträffar, så visar den sig vara utomordentligt stark, de förmögna betalar två-tre gånger mindre i proportion till sin inkomst. Varpå beror denna ojämna fördelning? Därpå att bönderna fördelar största delen av pålagorna enligt jordarealen. Andelen i pålagorna och andelen i skiftesjorden flyter för bonden ihop till ett begrepp: "person". Och om vi i vårt exempel räknar ut summan för pålagorna och avgifterna i de olika grupperna pr desj. skiftesjord, så får vi följande siffror: a) 2,6 rubel, b) 2,4 rubel, c) 2,5 rubel, d) 2,6 rubel, e) 2,9 rubel och f) 3,7 rubel. Med undantag för den högsta gruppen, i vilken ingår stora industriella anläggningar, som beskattas särskilt, ser vi en någorlunda jämn fördelning av pålagorna. Andelen i skiftesjorden motsvaras också här i stort sett av andelen i pålagorna. Denna företeelse är en direkt kvarleva av (och ett direkt bevis på) vårt byalags skattepliktskaraktär. Under avtjänandejordbrukets förhållanden kan det inte heller vara annorlunda: godsägarna skulle inte under ett halvt århundrade efter "befrielsen" ha kunnat säkra sig livegen arbetskraft från bönderna i trakten, om inte dessa bönder varit bundna vid jordlotter, som dömde dem till svält, och om de inte varit tvungna att betala hutlöst för denna jord. Man får inte glömma, att det i slutet av 1800-talet i Ryssland alls inte är något ovanligt, att bönder måste *friköpa sig* från skiftesjorden, betala "överheten" för att få avstå från skiftesjorden, d. v. s. betala ytterligare en viss summa åt den, som tog hand om det skifte han lämnade. I sin bok "Kvinnolandet" (Kostroma 1891) säger exempelvis hr Sjbankov i sin skildring av Kostromaböndernas liv, att av dem, som lämnar hembyn för att söka biförtjänst, "få gårdsägare för sin jord får ens en obetydlig del av det som går till pålagorna, men vanligen utarrenderar de jorden blott för att arrendatorn skall inhägna densamma, och alla pålagor betalar ägaren själv". I "översikt över Jaroslavlguvernementet" som utkom år 1896, möter vi en hel rad liknande hänvisningar till att arbetare som lämnar byn för att söka biförtjänst, måste friköpa sig från skiftesjorden.

En *dylik* "jordens makt" finner vi naturligtvis inte i de rena jordbruks-guvernementen. Men också här gäller obetingat om också i annan form, den företeelsen, att skiftesjordens roll minskar vid landsbygdens båda poler. Detta är ett allmängiltigt faktum. Men om det är så framkallar pålagornas fördelning enligt skiftesjorden oundvikligen allt större och större olikhet i beskattningen. Den ekonomiska utvecklingen leder från alla sidor och på de mest skilda vägar till att de medeltida formerna för jordägandet störtar samman, att stånds-skrankorna (skiftesjord, godsägarjord o. s. v.) rives ner, att de nya hushållsformerna växer fram, likgiltigt om det är av brottstycken av den ena eller andra jordegendomen. 1800-talet lämnar i arv åt 1900-talet att som en obetingat förpliktande uppgift slutföra denna "upprensning" med de medeltida jordägandeformerna. Kampen gäller, huruvida denna "upprensning" skall genomföras i form av böndernas nationalisering av jorden eller i form av en forcerad utplundring av byalaget genom kulakerna och storgodsens förvandling till junkergods.

Vi fortsätter vår analys av bondejordbrukets nuvarande struktur med att övergå från jordfrågan till boskapsskötseln. Även här måste vi som allmän regel konstatera, att fördelningen av boskap mellan bondehushållen är *långt mera* ojämn än fördelningen av skiftesjorden. Härnedan som exempel boskapsskötselns omfattning hos bönderna i Dnjeprovsk-kretsen i guvernementet Taurien (se efterföljande tabell).

	Skiftesjord pr gård i desj.	Antal kreatur pr gård
Gårdar utan sådd areal	6,4	1,1
" med " upp till 5 desj.	5,5	2,4
" " " 5-10 desj.	8,7	4,2
" " " 10-25 "	12,5	7,3
" " " 25-50 "	16,6	13,6
" " " över 50 "	17,4	30,0
I genomsnitt	11,2	7,6

Skillnaden mellan de yttersta grupperna ifråga om antalet kreatur är *tio gånger* så stor som ifråga om skiftesjordens areal. Också då det gäller uppgifterna om boskapsskötseln visar sig hushållets faktiska omfång mycket litet överensstämmande med den vanliga föreställningen, då man inskränker sig till genomsnittstal och förutsätter att skiftesjorden har en allt avgörande roll. Vilka kretsar vi än tar, överallt visar sig boskapens fördelning vara långt mera ojämn än skiftesjordens fördelning. Hos 20 % förmögna gårdar, som har 29-36 % av skiftesjorden, har koncentrerats 37-57 % av hela det boskapsbestånd, som bönderna äger i ifrågavarande krets eller grupp av kretsar. För de lägsta grupperna, som omfattar 50 % av gårdarna, återstår 14-30 % av all boskap.

Men dessa uppgifter visar ännu inte på långt när hur stor den faktiska skillnaden är. Vid sidan av frågan om boskapens kvantitet är frågan om dess kvalitet av inte ringare, ja understundom t. o. m. av större vikt. Det är självklart, att den halvt ruinerade bonden med sitt urusla jordbruk och i alla avseenden förslavad inte är i stånd att förvärva sig och hålla boskap av något så när god kvalitet. Svälter gårdsägaren (en jämmerlig skugga av en gårdsägare), så svälter också boskapen, annorlunda kan det inte vara. Budgetuppgifterna för Voronesj-guvernemet visar utomordentligt åskådligt, i vilket erbarmligt läge boskapsskötseln befinner sig hos bönder utan eller med en enda häst, d. v. s. hos *tre femtedelar* av samtliga bondehushåll i Ryssland. Vi skall anföra några utdrag ur dessa siffror för att karakterisera bondejordbrukets boskapskötsel:

	Genomsnittliga årsutgifter (i rubel)		
	Antal kreatur omräknat i nötkreatur pr hushåll	För komplettering och reparationer av redskap och för boskap	Kreatursfoder
a) utan häst	0,8	0,08	8,12
b) med 1 häst	2,6	5,36	36,70
c) " 2 hästar	4,9	8,78	71,21
d) " 3 "	9,1	9,70	127,03
e) " 4 "	12,8	30,80	173,24
f) " 5 e. flera hästar	19,3	75,80	510,07
I genomsnitt	5,8	13,14	97,21

Åren 1896-1900 fanns det i europeiska Ryssland 3,25 milj. bondgårdar utan häst. Man kan då föreställa sig hur deras "jordbruk" såg ut med en utgift på *åtta kopek* pr år till boskap och redskap. Bondgårdarna med en enda häst uppgick till $3\frac{1}{3}$ milj. Med en utgift på 5 rubel pr år för komplettering av redskap och boskap måste de slita och sträva dag ut och dag in utan att någonsin komma ut ur sitt nödläge. Till och med för bönder med två hästar (2,5 milj. gårdar) och bönder med tre hästar (1 milj. gårdar) uppgår utgifterna för döda och levande inventarier till sammanlagt 9-10 rubel pr år och gård. Blott i de två högsta grupperna (i hela Ryssland utgör dessa hushåll 1 milj. av samtliga 11 milj. bondehushåll) närmar sig utgifterna för boskap och redskap något som liknar ett riktigt jordbruk.

Under dylika förhållanden är det fullt naturligt, att boskapens kvalitet inte kan vara lika i de olika hushållsgrupperna. En arbetshästs värde uppskattas exempelvis hos en bonde med en enda häst till 27 rubel, hos en med två hästar till 37 rubel, hos en med tre hästar till 61 rubel, hos en med fyra hästar till 52 rubel och hos en bonde med ännu flera hästar till 69 rubel. Skillnaden mellan de två yttersta grupperna är mer än 100 %. Och denna företeelse är allmän för alla kapitalistiska länder, där det finns små- och storjordbruk. I min bok "Agrarfrågan" (del I, St. Petersburg 1908) har jag påvisat, att Drechslers undersökningar angående det tyska jordbruket och den tyska boskapsskötseln gett fullständigt samma resultat. Genomsnittsvikten för ett or-

dinärt nötkreatur uppgick på storgodsen till 619 kg. (1884, sid. 259 i den citerade skriften), på bondgårdar med 25 har och mera till 427 kg., på gårdar med 7,5-25 har till 382 kg., på gårdar med 2,5-7,5 har till 352 kg. och slutligen på gårdar, som har mindre än 2,5 har till 301 kg.

Jordens skötsel, särskilt dess gödsling, är också beroende av boskapens kvantitet och kvalitet. Vi har tidigare påvisat att samtliga statistiska uppgifter för hela Ryssland vittnar om att godsägarnas jord gödslas bättre än böndernas. Nu ser vi, att en sådan indelning, som tidigare, på livegenskapens tid, var riktig och berättigad, är föråldrad. Mellan de olika bondejordbruken öppnar sig en djup klyfta, och alla undersökningar, beräkningar, slutsatser, teorier, som framgår ur föreställningen om ett ”genomsnittligt” bondejordbruk, leder till absolut felaktiga slutsatser i denna fråga. Tyvärr undersöker zemstvistatistiken ytterst sällan de olika gårdsgrupperna utan begränsar sig till grupperingen enligt byalag. I Perm-guvernemet (kretsen Krasnoufimsk) har man dock undantagsvis vid undersökningen av gårdarna insamlat noggranna uppgifter om de olika bondgårdarnas gödsling av jorden:

	Procentsats jordbruk som överhuvudtaget gödslar	Antal forslade gödsellast pr gödslande gård
Gårdar som brukar mindre än 5 desj.	33,9	80
” ” 5-10 desj	66,2	116
” ” 10-20 ”	70,3	197
” ” 20-50 ”	76,9	358
” ” mer än 50 desj.	84,3	732
I genomsnitt	51,7	176

Här ser vi redan olika agrikulturella jordbrukstyper beroende av jordbrukets storlek. Även på andra platser har forskare, som ägnat denna fråga uppmärksamhet, kommit till analoga slutsatser. Statistikerna i Orelguvernemet meddelar, att den gödsel som ett nötkreatur lämnar hos välbärgade bönder är nästan dubbelt så stor som den det lämnar hos fattiga bönder. Vid 7,4 stycken nötkreatur pr gård utgör den erhållna gödseln 391 pud pr kreatur, men vid 2,8 stycken nötkreatur – 208 pud. Som ”normalt” räknas 400 pud, följaktligen uppnås normen blott av ett litet fåtal välbärgade gårdar. De fattiga är tvungna att använda halmen och gödseln som bränsle, understundom t. o. m. att sälja gödseln o. s. v.

I detta sammanhang måste vi granska frågan om tillväxten av antalet bönder utan häst. Under åren 1888-91 fanns det i 48 guvernemet i europeiska Ryssland 2,8 milj. gårdar utan häst av hela antalet 10,1 milj., d. v. s. 27,3 %. Cirka 9-10 år senare, åren 1896-1900, var 3,2 milj. gårdar av 11,1 milj. utan häst, d. v. s. 29,2 %. En ökning av böndernas expropriering är alltså obestridlig. Men om man betraktar denna process ur agronomisk synpunkt, så kommer man till en vid första anblicken paradoxal slutsats. Till denna slutsats kom den bekanta folklighetsmannen och författaren hr V. V. redan år 1884 (”Vjestnik Jevropy”, 1884, nr 7), då han jämförde den areal åkerjord, som kommer på en häst i vårt bondejordbruk, med den, som räknas som ”normal” för treskiftesbruket – normal ur agronomisk synpunkt. Det visade sig, att bönderna håller alltför många hästar: hos dem kommer på en häst blott 5-8 desj. åkerjord i stället för 7-10 desj., som den agronomiska vetenskapen kräver.

”Följaktligen – menade hr V. V. i sin slutsats – måste man i viss mån betrakta den omständigheten, att en del av befolkningen i detta område av Ryssland (centrala svartmylleområdet) berövas sina hästar som ett återställande av det normala förhållandet mellan antalet dragdjur och den jordareal som ligger under plogen.”

I verkligheten förklaras denna paradox av att ökningen av antalet gårdar utan hästar beledsagas av en koncentring av jorden i händerna på de välbärgade gårdarna, där det inträder ett ”normalt” förhållande mellan antalet hästar och arealen odlad jord. Detta ”normala” för-

hållande ”återställes” inte (emedan det aldrig existerat i vårt bondehushåll) utan uppnås endast av bondebourgeoisin. Det ”onormala” består emellertid i att produktionsmedlen är splittrade i små bondehushåll: den jordareal, som en miljon bönder med vardera en häst brukar med tillhjälp av en halv eller tre kvarts miljon hästar, brukar de välbärgade bönderna bättre och omsorgsfullare med hjälp av $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{3}$ milj. hästar.

Vad beträffar de döda inventarierna i bondejordbruket, så måste man skilja mellan vanliga bonderedskap och modernare lantbruksredskap. Fördelningen av de förstnämnda motsvarar i det stora hela fördelningen av dragdjur; något nytt för karakteristiken av bondejordbruket finner vi inte i uppgifter av detta slag. De förbättrade redskapen däremot, som är mycket dyrare, lönar sig endast för de större jordbruken och införs endast av de jordbruk, som utvecklar sig framgångsrikt, som ojämförligt mycket starkare koncentrerade. Uppgifterna om denna koncentring är av utomordentligt stor vikt, emedan de är de enda uppgifter, som möjliggör ett noggrant bedömande av i vilken riktning och under vilka samhällseliga betingelser bondejordbrukets framåtskridande försiggår. Det råder inget tvivel om, att vi från år 1861 tagit ett steg framåt i denna riktning, men mycket ofta bestrides eller betvivlas den kapitalistiska karaktären i detta framåtskridande inte bara i godsjordbruket utan också i bondejordbruket.

Härnedan zemstvostatistikens uppgifter över fördelningen av modernare redskap bland bönderna.

Modernare lantbruksredskap på 100 jordbruk.

	2 kretsar i Orel-guver- nementet	1 krets i Voronesj- guvernementet
Gårdar utan häst	0,1	–
” med 1 häst	0,2	0,06
” ” 2-3 hästar	3,5	1,6
” ” 4 hästar och fler	36,0	23,0
I genomsnitt	2,2	1,2

I denna trakt har förbättrade redskap en relativt ringa utbredning bland bönderna. Den allmänna procentsatsen gårdar, som äger dylika redskap, är fullständigt obetydlig. Men de lägsta grupperna använder nästan inte alls dylika redskap, medan de systematiskt kommer till användning i de högre grupperna. I kretsen Novousensk i Samara-guvernementet har sammanlagt 13 % av hushållen förbättrade redskap, varvid denna procentsats stiger till 40 % i den grupp, som har 5-20 dragdjur, och till 62 % i den grupp, som har 20 och fler dragdjur. I kretsen Krasnoufimsk i Perm-guvernementet (tre av kretsens räjonger) kommer på 100 jordbruk 10 förbättrade redskap; detta är ett allmänt genomsnitt; på 100 gårdar, som brukar 20-50 desj., kommer 50 dylika redskap, men på gårdar, som brukar 50 desj., kommer rentav 180. Om vi tar de procentuella förhållanden, som vi ovan använt för att jämföra uppgifterna från de olika kretsarna, så visar det sig, att 20 % välbärgade gårdar har från 70 % till 86 % av hela antalet förbättrade redskap och lämnar åt de 50 % fattiga gårdar från 1,3 % till 3,6 %. Det råder alltså inget tvivel om att det framåtskridande, som kommer till uttryck i ökad användning av moderna redskap (om detta framåtskridande talar bl. a. hr Kaufmann i sitt ovan citerade arbete av år 1907), är ett framåtskridande för de välbärgade bönderna. Tre femtedelar av hela antalet bondgårdar – de utan häst och de med en enda häst – är nästan inte alls i stånd att använda sig av dessa förbättringar.

V.

Vi har hittills i vår undersökning av bondejordbruket betraktat bonden företrädesvis såsom självständig jordbrukare, i det vi samtidigt påvisat, att de lägsta grupperna ständigt stöts ut ur de självägande böndernas led. Utstöttes vart? Tydligt för att hamna i proletariats led. Vi måste nu noggrant undersöka, hur denna uppkomst av ett proletariat, i synnerhet ett lantproletariat försiggår och hur arbetsmarknaden inom jordbruket gestaltar sig. Om den feodala godsägaren och den vid sin skiftesjord klavbundna bonden är de typiska klassfigurerna i det jordbruk, som bygger på avtjänande, så är företagaren-farmaren och den lejda lantarbetaren eller daglönaren typiska för det kapitalistiska jordbruket. Vi har visat hur godsägaren och den välbärgade bonden förvandlas till företagare. Låt oss nu betrakta bondens förvandling till lönarbetare.

Använder då de välbärgade bönderna i större utsträckning lönarbete? Om vi tar den genomsnittliga procentsatsen gårdar med lantarbetare i förhållande till hela antalet bondgårdar (såsom man vanligen gör), så får vi en synnerligen låg procentsats: 12,6 % i Dnjeprprovsk-kretsen i guvernementet Taurien, 9 % i kretsen Novousensk i Samara-guvernmentet, 12,7 % i kretsen Kamysjin i Saratov-guvernmentet, 10,6 % i kretsen Krasnoufimsk i Perm-guvernmentet, 3,5 % i två kretsar i Orel-guvernmentet, 3,8 % i en krets i Voronesj-guvernmentet, 2,6 % i tre kretsar i Nisjni-Novgorod-guvernmentet. Men en statistik av detta slag är i själva verket fiktiv, emedan gårdarna med lantarbetare sättes i förhållande till hela antalet gårdar, däribland också de gårdar, som levererar lantarbetare. I varje kapitalistiskt samhälle utgör bourgeoisin en obetydlig minoritet av befolkningen. Antalet gårdar med lönarbetare kommer alltid att vara "litet". Frågan är: utvecklas här en särskild hushållstyp eller har användandet av lönarbetare tillfällig karaktär? På denna fråga ger zemstvistatistikens uppgifter ett absolut bestämt svar, i det den överallt visar, att procentsatsen gårdar med lantarbetare är ojämförligt mycket högre för grupperna av välbärgade bönder än i genomsnitt för kretsen överhuvud. Vi anför härnedan uppgifterna från kretsen Krasnoufimsk i Permguvernmentet, vilka undantagsvis omfattar uppgifter inte bara om anställning av lantarbetare utan också av daglönare, d. v. s. en form av lönarbete, som är mer typiskt för lantbruket.

	Procent jordbruk som sysselsätter lönarbetare				
	Antal manliga arbetare pr gård	Säsongvis	Vid höbärgningen	Vid skörden	Vid tröskningen
Gårdar utan odlad areal	0,6	0,15	0,6	—	—
Odlad areal under 5 desj.	1,0	0,7	5,1	4,7	9,2
” ” 5-10 desj.	1,2	4,2	14,3	20,1	22,3
” ” 10-20 ”	1,5	17,7	27,2	43,9	25,9
” ” 20-50 ”	1,7	50,0	47,9	69,6	33,7
” ” över 50 ”	2,0	83,1	64,5	87,2	44,7
I genomsnitt	1,2	10,6	16,4	24,3	18,8

Vi ser att de förmögna gårdarna utmärker sig genom större antal familjemedlemmar, att de har flera, familjen tillhörande arbetare än de obemedlade gårdarna. Men inte desto mindre använder de ojämförligt mycket mer lönarbetare. "Familjekooperationen" tjänar som grundval för jordbrukets utvidgande och förvandlas på så sätt till kapitalistisk Kooperation. I de högsta grupperna blir användandet av lönarbetare tydligt satt i system, det blir betingelsen för bedrivandet av ett utvidgat jordbruk. Därvid visar det sig, att lejandet av daglönare har synnerligen betydande utbredning till och med bland böndernas mellangrupper: om i de två högsta grupperna (10,3 % av gårdarna) flertalet gårdar anställer lönarbetare, så ser vi att i den grupp, som odlar 10-20 desj. (22,4%), mer än två femtedelar av hela antalet gårdar lejer arbetare vid

skörden. Härav följer, att de förmögna bönderna inte skulle kunna existera utan en miljonarmé av lantarbetare och daglönare, som är beredd att tjäna dem. Och om uppgifterna från skilda kretsar över genomsnittsprocenten gårdar med lantarbetare – som vi såg – uppvisar betydande svängningar, så är det otvivelaktigt en allmän företeelse, att gårdarna med lantarbetare koncentreras i de högsta grupperna, d. v. s. att de välbärgade bönderna förvandlas till företagare. På de 20 procenten välbärgade gårdarna kommer från 48 % till 78 % av hela antalet gårdar med lantarbetare.

Vid landsbygdens andra pol ger oss statistiken vanligen inga uppgifter om det antal gårdar, som levererar lönarbetare av varje slag. I en hel rad frågor har vår zemstvostatistik gjort utomordentligt stora framsteg i jämförelse med guvernörsrapporternas och de olika departementens gamla officiella statistik. Men i ett avseende har den gamla officiella synpunkten hållit sig kvar också i zemstvostatistiken, nämligen i frågan om böndernas s. k. ”biförtjänster”. Jordbruksarbetet på den egna skiftesjorden räknas som bondens verkliga sysselsättning; varje annan sysselsättning räknas till ”biförtjänst” eller ”binäringar”, varvid här sådana ekonomiska kategorier sammanblandas, som redan enligt den politiska ekonomins ABC måste skiljas åt. Under kategorin ”näringsidkare i lantbruket” faller t. ex. vid sidan av massan av lönarbetare också självständiga företagare (t. ex. melon- och pumpodlare), vid sidan av dem anförs som ”gårdar med biförtjänst” också tiggare och handlande, tjänstefolk och hantverksmästare o. s. v. Det är klart, att detta skriande politiskt-ekonomiska virrvarr är en direkt kvarleva från livegenskapen. För godsägaren var det faktiskt likgiltigt, vad hans avgiftspliktiga bonde sysselsatte sig med vid sidan av: handel, lönarbete eller självständigt företag; alla livegna bönder var i samma grad underkastade den allmänna bondeavgiften, alla betraktades som tillfälligt och villkorligt frånvarande från sitt verkliga arbete.

Efter livegenskapens upphävande kom denna uppfattning med varje dag i allt skarpare motsättning till verkligheten. Flertalet av bondgårdarna med biförtjänst hör utan tvivel till de gårdar som levererar lönarbetare, men en riktigt noggrann bild kan vi här inte få, emedan en minoritet av självständiga näringsidkare ingår i totalsumman och *förskönar* de nödlidande böndernas läge. Vi anför ett exempel för att illustrera detta. I kretsen Novousensk i Samaragouvernementet har statistikerna ur hela massan av ”näringsidkare” avskilt ”jordbruksbinäringar”. Naturligtvis är inte heller denna term noggrann, men yrkesförteckningen anger åtminstone, att av 14.063 ”näringsidkare” av detta slag är 13.297 lantarbetare och daglönare. Här är alltså lönarbetarnas övervikt mycket stor. Och fördelningen av jordbruksbinäringarna framgår av följande:

		Procentsats manliga arbetare, sysselsatta i jordbruksbinäringarna
Utan	dragdjur	71,4
Med	1 dragdjur	48,7
”	2-3 ”	20,4
”	4 ”	8,5
”	5-10 ”	5,0
”	10-20 ”	3,9
”	20 ”	och mer 2,0
		<hr/> För kretsen 25,0

Av bönder utan häst är följaktligen sju tiondelar lönarbetare och av bönder med en enda häst nära hälften. I kretsen Krasnoufimsk i Perm-gouvernementet är genomsnittsprocenten gårdar med jordbruksbinäringar lika med 16,2 % och av antalet ”näringsidkare” som ej odlar jord 52,3 %, av dem som odlar upp till 5 desj. – 26,4 %. I andra kretsar, där inte jordbruksbinäringarna anförs speciellt för sig, är bilden mindre krass, men det förblir en allmän regel, att

”närings” och ”biförtjänster” i det stora hela är en specialitet för de lägsta grupperna. På de lägsta grupperna, som utgör 50 % av gårdarna, kommer från 60 % till 93 % av hela antalet gårdar med biförtjänster.

Av detta ser vi, att böndernas lägsta grupper, i synnerhet gårdar utan eller med en enda häst, med avseende på sin ställning i folkhushållningen som helhet, utgörs av *lantarbetare och daglönare* (i vidsträcktare bemärkelse: lönarbetare) *med skiftesjord*. Denna slutsats bekräftas också av uppgifterna om det ökade användandet av lönarbete i hela Ryssland efter år 1861, vidare av budgetundersökningar angående de lägsta gruppernas inkomstkällor och slutligen av uppgifterna om dessa gruppers levnadsstandard. På detta tredubbla bevismaterial skall vi nu ingå litet mer i detalj. Allmänna uppgifter om tillväxten av antalet lönarbetare på landsbygden i hela Ryssland finns det blott ifråga om sådana arbetare, som utvandrar till annan ort utan att det noggrant skiljs mellan jordbruks- och icke-jordbruksarbetare. Frågan om vilka som är de dominerande, de förra eller de senare, avgörs i de ”folkligas” litteratur till de förstnämndas förmån, men vi skall härnedan ange grunderna för en motsatt uppfattning. Det faktum, att antalet ambuleringar bland bönderna ökats sedan 1861, är inget tvivel underkastat. Däröfver vittnar alla källor. En ungefärlig statistisk bild härav ger uppgifterna om passinkomsterna och om antalet utgivna pass. År 1868 utgjorde passinkomsterna 2,1 milj. rubel, år 1884 – 3,3 milj., år 1894 – 4,5 milj. rubel. Detta utgör en ökning med mer än det dubbla. Antalet utgivna pass och reskort i europeiska Ryssland uppgick år 1884 till 4,7 milj. och år 1897-98 till 7,8-9,3 milj. Vi kan här iakttaga en fördubbling under loppet av tretton år. Alla dessa uppgifter överensstämmer i det stora hela med andra beräkningar, exempelvis hr Uvarovs, vilken samlat zemstvistatistiska uppgifter, till största delen föråldrade, för 126 kretsar i 20 guvernement och fastställt den troliga siffran för ambuleringar till 5 milj. Hr S. Korolenko har med stöd av uppgifter om överflödig lokal arbetskraft fastställt denna siffra till 6 milj.

”Det överväldigande flertalet” av denna summa utgörs, enligt hr N:on, av arbetare inom jordbruksbinäringsarna. Jag har i min bok *Kapitalismens utveckling i Ryssland* i detalj påvisat, att uppgifterna och undersökningarna från 1860-, 80- och 90-talen fullständigt bevisar oriktigheten av denna slutsats. Flertalet, om också inte ett överväldigande flertal, av dessa ambuleringar utgörs av icke-jordbruksarbetare. Härnedan de fullständigaste och nyaste uppgifterna om de i europeiska Ryssland år 1898 utställda uppehållstillstånden, ordnade guvernementsvis:

Guvernementsgrupper.	Antal år 1898 utställda uppehållstillstånd
1) 17 guvernement, där ambuleringar arbetare företrädesvis är icke-jordbruksarbetare	3.369.597
2) 12 guvernement av övergångstyp	1.674.231
3) 21 guvernement, där ambuleringar arbetare företrädesvis är jordbruksarbetare	2.765.762
<hr/> Sammanlagt för 50 guvernement	<hr/> 7.809.590

Om vi antar, att hälften av ambuleringar arbetare från guvernementen av övergångstyp, är jordbruksarbetare, så blir den *ungefärliga*, den sannolikaste fördelningen denna: omkring 4,2 milj. lönarbetare utanför jordbruket och c:a 3,6 milj. lönarbetare i jordbruket. Vid sidan av denna siffra bör man ställa hr Rudnjevs siffra, vilken 1894 sammanfattade zemstvistatistikens uppgifter från 148 kretsar i 19 guvernement och fastställde den ungefärliga siffran för lönarbetare i jordbruket till 3,5 milj. Denna siffra omfattade enligt 1880-talets uppgifter såväl de jordbruksarbetare, som arbetade på sina hemorter, som också de utvandrade arbetarna. Mot slutet av 1890-talet uppgick enbart ambuleringar arbetare i jordbruket till samma antal.

Tillväxten av antalet lönarbetare inom jordbruket står i direkt samband med den utveckling av kapitalistisk företagarverksamhet inom jordbruket, som vi iakttagit i godsägar- och bondejordbruket. Tag t. ex. användandet av maskiner inom lantbruket. Vi har med stöd av noggranna sifferuppgifter visat, att detta för de välbärgade bönderna betyder övergång till företagarverksamhet. Men i godsägarjordbruket betyder användandet av maskiner och överhuvudtaget förbättrade redskap oundvikligen att avtjänandet undanträngs av kapitalismen. I stället för böndernas redskap kommer godsägarens; i stället för det gamla treskiftet kommer i samband med de ändrade redskapen nya tekniska metoder; den trälbundna bonden lämpar sig inte för arbetet med förbättrade verktyg, i hans ställe kommer lantarbetaren eller daglönaren.

I det område av europeiska Ryssland, där efter reformen användandet av maskiner mest utvecklades, har också användandet av invandrade arbetares lönarbete den största spridningen. Detta område är de södra och östra gränsområdena i europeiska Ryssland. Tillströmningen av jordbruksarbetare till detta område har skapat ytterst typiska och klart kapitalistiska förhållanden. Man bör dröja vid dessa för att jämföra det gamla och hittills dominerande avtjänandet med de nya strömningar, som alltmer träder i dagen. Framför allt måste betonas, att det södra området utmärker sig för den högsta arbetslönen i jordbruket. Enligt uppgifterna för ett helt årtionde (1881-91), vilka alltså utjämnar varje tillfällig svängning, har guvernementen Taurien, Bessarabien och Don de högsta arbetslönerna i Ryssland. En arbetare, som är anställd för ett år, får här – kost och logi inberäknat – 143 rubel 50 kopek, en säsongarbetare (under sommaren) 55 rubel 67 kopek. Därefter kommer med avseende på arbetslönens storlek det industriellt mest utvecklade området: Petersburg-, Moskva-, Vladimir- och Jaroslavi-guvernementen. Här betalas en årsanställd jordbruksarbetare 135 rubel 80 kopek, en säsongarbetare 53 rubel. Den lägsta nivån för arbetslönen möter vi i de centrala jordbruksguvernementen (Kasan, Pensa, Tambov, Rjasan, Tula, Orel och Kursk), d. v. s. där avtjänandet, skuldsleveriet och alla möjliga kvarlevor av livegenskapen har sitt huvudsäte. Här erhåller en årsanställd jordbruksarbetare summa 92 rubel 95 kopek – alltså en halv gång mindre än i de kapitalistiskt mest utvecklade guvernementen, och en säsongarbetare 35 rubel 64 kopek, d. v. s. 20 rubel mindre för sommaren än i södern. Det är just från detta centrala område som vi kan iakttaga en väldig utvandring av arbetare. Mer än 1,5 milj. personer utvandrar härifrån varje vår, dels för att söka lönarbete inom jordbruket (huvudsakligen i södern men delvis också, som vi längre fram skall se, i industriguvernementen), dels för att söka arbete av icke-jordbrukskaraktär i huvudstäderna och i industriguvernementen. Mellan detta huvudområde för utvandringen och de båda huvudområdena för invandringen (den jordbrukande södern och huvudstäderna med de två industriguvernementen) ligger en rad guvernement med medellönenivå. Dessa guvernement drar till sig en del av arbetarna från det ”billigaste” och mest hungrande centrum samtidigt som de i sin tur släpper iväg en del av sina egna arbetare till dyrare områden. I sin bok om ”Det fria lönarbetet” skildrar hr S. Korolenko på basen av ett mycket omfattande material i detalj denna process av arbetarvandringar och befolkningsförskjutning. Kapitalismen uppnår på detta sätt en mera likmässig (naturligtvis betraktat ur synpunkten av kapitalets behov) fördelning av befolkningen; den utjämnar arbetslönen för hela landet, skapar en verkligt enhetlig, nationell arbetsmarknad; den undergräver gradvis de gamla produktionsmetoderna, ”frestar” den trälbundna musjiken med höga arbetslöner. Härav de ändlösa klagomålen från herrar godsägare över demoraliseringen hos ortens arbetare, över deras oordentliga liv och dryckenskap, som följer med utvandringen, över att städerna ”fördärvar” arbetarna o. s. v., o. s. v.

I området med den största invandringen av arbetare uppstod mot slutet av 1800-talet tämligen stora kapitalistiska jordbruksföretag. Kapitalistisk Kooperation har uppkommit vid användandet av exempelvis sådana maskiner som tröskverk. Hr Tesjakov, som skildrat jordbruksarbetarnas liv och arbetsbetingelser i Cherson-guvernementet, visar, att tröskverk med häst-

vandring erfordrar från 14 till 23 och ännu flera arbetare, men ångtröskverk – från 50 till 70. I några jordbruk har koncentrerats mellan 500-1.000 arbetare, en siffra som är utomordentligt hög för jordbruket. Kapitalismen har gjort det möjligt att ersätta den dyrare manliga arbetskraften med kvinnor och barn. Exempelvis i köpingen Kachovka – en av de viktigaste arbetsmarknaderna i guvernementet Taurien, där tidigare upp till 40.000 arbetare samlades mot 20–30.000 på 1890-talet – registrerades år 1890 12,7 % kvinnor men år 1895 redan 25,5 %. Barnen utgjorde år 1893 0,7 % men år 1895 redan 1,69 %.

De kapitalistiska godsens, som samlat arbetare från alla delar av Ryssland, sorterade dem efter sitt behov genom att skapa något liknande fabriksarbetarnas hierarki. Man skiljer exempelvis mellan hel- och halvarbetare, ifråga om de sistnämnda skiljer man återigen emellan ”kraftiga arbetare” (16-20 år) och ”mindre hjälparbetare” (barn mellan 8-14 år). Här finns inte kvar så mycket som ett spår av godsägarens tidigare s. k. ”patriarkaliska” förhållande till ”hans” bonde. Arbetskraften har blivit en vara liksom varje annan. Det ”äktriska” slaveriet försvinner och lämnar plats för veckolön, förbittrad konkurrens och strejkkamp mellan arbetarna och företagen. Anhopandet av väldiga arbetarmassor på arbetsmarknaden och de otroligt tunga, ohygieniska arbetsbetingelserna har lett till försök att utöva samhälllig kontroll över storjordbruket. Dessa strävanden är karakteristiska för ”stordriften” i jordbruket, men de kan naturligtvis inte ha någon fast form, så länge det inte finns någon politisk frihet eller legala arbetarorganisationer. Hur tunga arbetsförhållandena är för de invandrade arbetarna kan man se därav att arbetsdagen sträcker sig från 12,5 till 15 timmar. Olycksfall i arbetet har blivit en vanlig företeelse bland de arbetare, som sysselsättes vid maskinerna, yrkessjukdomar sprider sig bland arbetarna (t. ex. dem som arbetar vid tröskverken) o. s. v. Alla den rent kapitalistiska utsugningens ”härligheter” i dess mest utvecklade, amerikanska form kan vi iakttaga i Ryssland vid slutet av 1800-talet vid sidan av de rent medeltida metoderna med avtjänande och dagsverken, som för länge sedan försvunnit i de framskridna länderna. Hela den väldiga mångfalden i agrarförhållandena i Ryssland utmynnar i denna sammanflätning av feodala och borgerliga utsugningsmetoder.²³

För att nu avsluta framställningen av lönarbetets betingelser i det ryska jordbruket skall vi ytterligare nämna budgetuppgifterna för bondehushåll av de lägsta grupperna. Lönarbetet figurerar här under den eufemistiska beteckningen ”biförtjänster” eller ”binäringar”. I vilket förhållande står inkomsten från dessa biförtjänster till inkomsten från jordbruket? Budgetuppgifterna för bönder utan häst och med en enda häst i Voronesj-guvernmentet ger ett exakt svar på detta. Bruttoinkomsten från alla inkomstkällor fastställs för en bonde utan häst till 118 rubel 10 kopek, därav från jordbruket 57 rubel 11 kopek, från ”binäringar” 59 rubel 4 kopek. Denna sistnämnda summa består av 36 rubel 75 kopek som inkomst från ”egna binäringar” och 22 rubel 29 kopek diverse inkomster. Till de sistnämnda hör också *inkomsten från utarrendering av jord!* För en bonde med en enda häst uppgår bruttoinkomsten till 178 rubel 12 kopek, därav 127 rubel 69 kopek från jordbruket och 49 rubel 22 kopek från binäringar (35 rubel – egna binäringar, 6 rubel för körslor, 2 rubel från ”handels- och industrirörelse och företag” samt 6 rubel diverse inkomster). Om vi frånräknar utgifterna för jordbruket, så återstår 69 rubel 37 kopek från jordbruket mot 49 rubel 22 kopek från binäringarna. Det är det sätt på vilket tre femtedelar av hela antalet bondehushåll i Ryssland skaffar sig medel för sitt uppehälle. Det är klart att levnadsnivån för sådana bönder inte är högre utan understundom lägre än för lantarbetarna. I detta samma Voronesj-guvernment uppgår den genomsnittliga årslönen för en lantarbetare (årtiondet 1881-91) till 57 rubel, plus kost och logi, som uppskattas till 42 rubel. Däremot uppgår underhållskostnaden för *hela familjen* hos en bonde utan häst till 78 rubel pr år, då familjen uppgår till 4 personer, och hos en bonde med en häst till 98 rubel pr år med en familj på fem personer. Den ryska bonden har genom avtjänande,

²³ Närmare därom i artikeln *Socialdemokratins agrarprogram i den första ryska revolutionen 1905-1907*. – Red.

pålagor och kapitalistisk utsugning tvingats ner i en så eländig hungertillvaro, att det i Europa förefaller otroligt. Där kallar man en liknande social typ *pauperiserade element*.

VI.

För att göra en sammanfattning av allt som ovan sagts om böndernas differentiering skall vi först anföra de enda i litteraturen förekommande sammanfattande uppgifterna för europeiska Ryssland, som ger oss en möjlighet att bedöma de olika grupperna bland bönderna under skilda perioder. Det är militärmyndigheternas uppgifter över hästinventeringen. I andra upplagan av min bok *Kapitalismens utveckling* har jag sammanfattat dessa uppgifter från 48 guvernement i europeiska Ryssland för perioderna 1888-91 och 1896-1900. Härnedan ett utdrag av de viktigaste resultaten:

	Antal bondgårdar (i miljoner)			
	1888-1891		1896-1900	
	Summa	%	summa	%
Gårdar utan häst	2,8	27,3	3,2	29,2
” med 1 häst	2,9	28,5	3,4	30,3
” ” 2 hästar	2,2	22,2	2,5	22,0
” ” 3 ”	1,1	10,6	1,0	9,4
” ” 4 ” och fler	1,1	11,4	1,0	9,1
Summa	10,1	100,0	11,1	100,0

Såsom jag redan ovan i förbigående anmärkt, vittnar dessa uppgifter om en växande expropriering av bönderna. Hela miljonökningen av antalet gårdar faller på de två lägsta grupperna. Hela antalet hästar minskades under denna tid från 16,91 milj. till 16,87 milj., d. v. s. bondeståndet som helhet har blivit något fattigare på hästar. Det gäller också den högsta gruppen, som 1888-1891 ägde 5,5 hästar pr gård men 1896-1900 5,4 hästar pr gård.

Av dessa uppgifter kan man lätt dra den slutsatsen, att det inte försiggår någon ”differentiering” bland bönderna: den fattigaste gruppen har ökat allra mest, den rikaste gruppen har minskat allra mest (räknat efter antalet gårdar). Detta är inte differentiering utan en utjämning av eländet! Sådana slutsatser, som baserar sig på liknande metoder, kan man mycket ofta påträffa i litteraturen. Men om vi ställer frågan, huruvida en grupps förhållande till de andra grupperna inom bondeståndet förändrats, så ser vi något helt annat. Åren 1888-1891 hade hälften av gårdarna i de lägsta grupperna 23,7 % av hela antalet hästar och åren 1896-1900 precis samma procent. En femtedel av gårdarna, de mest välmående grupperna, hade under den första perioden 52,6 % av hela antalet hästar och under den andra perioden 53,2 %. Det är tydligt, att gruppernas inbördes förhållande knappast undergått någon förändring. Bönderna har blivit fattigare, de välbärgade grupperna har blivit fattigare, krisen år 1891 har gjort sig mycket allvarligt kännbar, men lantbourgeoisins förhållande till de alltmer ruinerade bönderna har inte förändrats därav, och kunde enligt sakens egen natur inte förändras.

Denna omständighet förbises ofta av personer, som åtar sig att på grundval av lösryckta statistiska uppgifter bedöma böndernas differentiering. Det skulle vara löjligt att tro, att exempelvis enskilda uppgifter om hästarnas fördelning skulle kunna förklara det allra minsta i frågan om böndernas differentiering. Denna fördelning bevisar absolut ingenting, om man inte betraktar den i samband med *samtliga* uppgifter om bondejordbruket. Om vi analyserat dessa uppgifter och fastställt beröringspunkterna mellan grupperna ifråga om fördelningen av arrende och utarrendering av jord, förbättrade redskap och gödning, biförtjänster och jordköp, lönarbetare och antal kreatur, om vi bevisat, att alla dessa olika sidor av företeelsen är oskiljaktigt förbundna med varandra och faktiskt avslöjar bildandet av motsatta ekonomiska typer – proletariat och lantbourgeois, om vi fastställt allt detta, och blott i den mån vi har fastställt det, kan vi taga enskilda uppgifter, om också bara över hästarnas fördelning, som *illustration*

till hela den tidigare framställningen. Om man däremot gentemot oss åberopar sig på ett eller annat fall då antalet hästar minskats, exempelvis hos den välbärgade gruppen under en viss period, så skulle det vara en skriande orimlighet att *blott härav* dra några som helst allmänna slutsatser om förhållandet mellan lantbourgeoisin och de andra grupperna bland bönderna. Inte i något kapitalistiskt land, inte i någon gren av hushållningen råder eller kan det (då marknaden härskar) råda en likmässig utveckling: kapitalismen *kan inte* utvecklas på annat sätt än språngvis, i sicksack, än genom att ta några snabba steg framåt, än genom att för en tid sjunka tillbaka under den tidigare nivån. Och kärnpunkten i frågan om den ryska agrarkrisen och om den förestående omvälvningen består inte alls i vilken nivå kapitalismens utveckling nått eller i vilket tempo denna utveckling försiggår, utan frågan gäller, om det är en kapitalistisk kris och omvälvning eller ej, om den försiggår under betingelserna av bondeklassens förvandling till lantbourgeoisin och proletariat eller ej, om förhållandet mellan de skilda gårdarna inom byalaget är av borgerlig art eller ej. Med andra ord: den första uppgiften för varje undersökning av agrarfrågan i Ryssland är att fastställa de grundläggande fakta, som karakteriserar agrarförhållandenas klassväsen. Och först därefter, först sedan vi klargjort med vilka klasser och med vilken utvecklingsriktning vi har att göra, kan det bli tal om detaljfrågor, om utvecklingens tempo, om de ena eller andra- avvikelseerna från den allmänna riktningen o. s. v.

Grundvalen för den marxistiska uppfattningen om bondejordbruket i Ryssland efter reformen är erkännandet av denna hushållningstyps småborgerliga karaktär. Och tvisten mellan ekonomerna ur det marxistiska lägret och folklighetsmännens ekonomer gällde framför allt (och måste det, om man har för avsikt att reda ut det verkligt väsentliga i meningsskiljaktigheterna), huruvida denna karakteristik är riktig och möjlig att tillämpa. Utan att fullständigt bestämt ha rätt ut *denna* fråga kan man inte ta ett enda steg framåt till några som helst mera konkreta eller praktiska frågor. Det skulle exempelvis vara ett hopplöst och virrigt företag att undersöka den ena eller andra av de vägar för agrarfrågans lösande, vilka 1800-talet lämnat i arv åt 1900-talet, om man inte först var på det klara med, i vilken riktning vår agrarrevolution överhuvud taget rör sig, och vilka klasser som kan vinna av att händelserna rör sig i den ena eller andra riktningen o. s. v.

De noggranna uppgifter om böndernas differentiering, som vi ovan anfört, sprider klarhet just över denna grundval för agraromvälvningens alla övriga frågor, vilken vi måste förstå för att kunna gå vidare. Den summa av växelförhållanden mellan de olika grupperna av bönder, vilken vi i detalj studerat i de mest skilda delar av Ryssland, visar oss just det väsentliga i de samhälleligt-ekonomiska förhållandena inom byalaget. Dessa växelförhållanden visar åskådligt bondejordbrukets småborgerliga natur i den nuvarande historiska situationen. Då marxisterna sade, att småproducenten inom jordbruket (likgiltigt om han bedriver jordbruk på skiftesjord eller på annan jord) under varuhushållningens utveckling oundvikligen är en småborgare, så framkallade denna sats tvivelsmål; man sade, att den ingenting bevisar, att man schablonmässigt överfört en främmande formel på våra egenartade förhållanden. Men uppgifterna om gruppernas växelförhållanden, om att de rika byalagsmedlemmarna ifråga om jordarrendering kommer de fattiga byalagsmedlemmarna i förväg, om de förstnämndas användande av lönarbetare och sistnämndas förvandling till lönarbetare o. s. v., o. s. v., o. s. v. – alla dessa uppgifter bestyrker marxismens teoretiska slutsatser och gör dem ovederläggliga. Frågan om byalagets betydelse som riktningssivande för jordbrukets i Ryssland ekonomiska utveckling *avgörs oåterkalleligen* av dessa uppgifter, ty också våra uppgifter visar just denna faktiska riktning av det faktiska (och inte tänkta) byalaget. Trots skiftesjordens hela utjämnande inflytande, trots omdelningarna o. s. v., *visar det sig*, att bondebyalagsmedlemmarnas ekonomiska utveckling faktiskt går i riktning mot uppkomsten av en lantbourgeoisin och mot de fattigaste bondemassornas inrangerande i proletariats led. Såväl den stolypinska agrar-

politiken – såsom vi nedan skall se – som den av trudovikerna²⁴ krävda nationaliseringen av jorden ligger helt i linje med denna utveckling, ehuru det mellan dessa två former för agrarfrågans ”lösande” finnes en synnerligen stor skillnad med avseende på snabbheten i samhällsutvecklingen, produktivkrafternas tillväxt och största möjliga beaktande av massornas intressen.

Vi måste nu ytterligare undersöka frågan om det varuproducerande jordbrukets utveckling i Ryssland. Vår föregående framställning inneslöt som förutsättning det allbekanta faktum, att hela epoken efter reformen utmärker sig genom handelns och utbytets tillväxt. Att anföra statistiska uppgifter, som bestyrker detta, synes oss fullständigt överflödigt. Vi måste emellertid visa, för det första i vilken mån det nuvarande bondejordbruket redan är underordnat marknaden, och för det andra vilka *speciella* former jordbruket antar, allteftersom det underordnas marknaden.

Vad den första frågan beträffar, så finner vi de mest noggranna uppgifter i Voronesj-zemstvots budgetsstatistik. Vi kan här särskilja bondefamiljens kontanta utgifter och inkomster ur den totala utgiften och inkomsten (bruttosumman för inkomsterna och utgifterna har tidigare anförts). Här en tabell, som visar marknadens roll:

	Hur stor procent utgör bondens kontanta utgifter och inkomster av samtliga utgifter och inkomster?	
Utan häst	57,1	54,6
Med 1 ”	46,5	41,4
” 2 hästar	43,6	45,7
” 3 ”	41,5	42,3
” 4 ”	45,4	40,8
” 5 ” och fler	60,2	59,2
I genomsnitt	49,1	47,5

Sålunda är t. o. m. *medel*bondens jordbruk – för att nu inte tala om de välbärgade böndernas och de utarmade, halvproletära böndernas – i utomordentligt hög grad underordnat marknaden. Därför är varje bedömande av bondejordbruket, som ignorerar marknadens, utbytets och varuproduktionens dominerande och växande roll, ända från början felaktig. Förintandet av de feodala latifundierna och godsägarnas jordbesittande – denna åtgärd, på vilken de ryska böndernas alla tankar är koncentrerade mot slutet av 1800-talet, försvagar inte utan *stärker* marknadens makt, ty handelns och varuproduktionens tillväxt hämmas av avtjänandet och skuldsloveriet.

Vad den andra frågan beträffar, så är det nödvändigt att påpeka, att kapitalets inträngande i jordbruket är en egenartad process, som man inte kan förstå på rätt sätt, om man inskränker sig till summariska uppgifter gällande hela Ryssland. Jordbruket blir inte marknadsjordbruk på en gång och likartat i de olika hushållen och i de olika områdena inom staten. Tvärtom, vanligen lägger marknaden på ett håll under sig en sida av det sammansatta jordbruket och på ett annat håll en annan gren, varvid de övriga grenarna inte försvinner utan anpassar sig till den ”viktigaste” sidan, d. v. s. penningarna. Så utbildas exempelvis på ett håll övervägande spannmålsodling för marknaden; den viktigaste produkten, som produceras för avsalu, är spannmål. Boskapsskötseln spelar en underordnad roll i en dylik hushållning och – i ytterlighetsfall av ensidigt utvecklade spannmålsodling – försvinner den nästan. Så till exempel har de amerikanska ”vetefabrikerna” i fjärran västern i Amerika understundom organiserats för en enda sommar och nästan utan boskap. På andra håll utbildas företrädesvis boskapsskötseln för

²⁴ Trudovikerna – småborgerlig gruppering, som bildades 1906 i första Riksduman av en del bondedeputerade och som leddes av socialistrevolutionära intellektuella. – *Red.*

marknaden; de viktigaste produkterna, som produceras för avsalu, är kött eller mjölkprodukter. Det rena jordbruket anpassas till boskapsskötseln. Det är klart, att såväl hushållningens storlek som dess organisationsmetoder blir olika i de båda fallen. Man får inte bedöma en mjölkproducent i närheten av en stad efter den odlade arealens storlek. Man får inte använda samma måttstock för storbruk och småbruk, då det gäller en jordbrukare på steppen, en trädgårdsodlare, en tobaksodlare, en ”mjölkfarmare” (för att använda det engelska uttrycket) o. s. v.

Utbytets och handelns inträngande i jordbruket framkallar specialisering av detsamma, och denna specialisering växer alltmer. En och samma ekonomiska gradmätare för jordbruket (t. ex. antalet hästar) får olika betydelse i olika trakter med spannmålsodling för marknaden. Bland bönderna utan häst i huvudstädernas omgivning finns det exempelvis storföretagare, som bedriver låt oss säga mjölkproduktion, har stor omsättning och håller lönarbetare. Naturligtvis är antalet dylika farmare bland hela massan av bönder utan häst eller med en enda häst försvinnande litet; men om vi tar endast klumpsiffror, som avser hela landet, kan vi inte fastställa den speciella arten av kapitalismen inom jordbruket.

Denna omständighet måste man ägna särskild uppmärksamhet. Om man ignorerar den, kan man inte göra sig en riktig föreställning om kapitalismens utveckling i jordbruket och hemfaller lätt till det felet att förenkla det hela. Processens hela komplicerade natur kan blott fattas, om man räknar med jordbrukets faktiska säregenheter. Då man säger, att jordbruket på grund av sina säregenheter inte är underkastat den kapitalistiska utvecklingens lagar, så är det fullständigt oriktigt. Jordbrukets säregenheter hämmar jordbrukets underordnande under marknaden, det är sant, men inte desto mindre försiggår över allt och i alla länder en *tillväxt av det marknadsproducerande jordbruket*, en process som ingenting förmår hindra. De former, under vilka det varuproducerande jordbruket utbildas, är emellertid faktiskt säregna och kräver särskilda metoder för att undersökas.

Låt oss för att förklara det sagda ta några åskådliga exempel från olika områden i Ryssland med marknadsjordbruk. I området för varuspannmålsodling (Nyrussland och på andra sidan Volga) ser vi en ytterst snabb ökning av spannmålsskörden; åren 1864-66 låg dessa guvernemeter efter de centrala svartmylleområdena och hade blott 2,1 tjetvert ren skörd pr invånare; åren 1883-87 låg dessa guvernemeter före centrum och hade en ren skörd av 3,4 tjetvert pr invånare. Åkerarealens utvidgning – det var det mest karakteristiska för detta område under tiden efter reformen. Bearbetandet av jorden är här mycket ofta det allra primitivaste – all uppmärksamhet riktas uteslutande på att plöja upp så stor areal som möjligt. Här utvecklades under 1800-talets andra hälft någonting liknande de amerikanska ”vetefabrikerna”. Med ledning av åkerarealens storlek (som hos bönderna i de högsta grupperna uppgår till 271 desj. pr gård) kan man utmärkt bedöma jordbrukets storlek och art. I ett annat område – industriområdet och speciellt områdena omkring huvudstäderna – kan man inte ens tala om en sådan utvidgning av åkerarealen. Inte spannmålsodling för marknaden utan boskapsskötsel för marknaden är här det särskilt karakteristiska. Med ledning av den odlade jordens areal eller antalet arbetshästar kan man här inte längre göra sig en riktig föreställning om hushållet. En långt bättre måttstock är antalet kor (mjölkproduktion). Ändringen av skiftesbruket, foderväxtodlingen men inte åkerarealens utvidgande är här det utmärkande kännetecknet för storbrukets framåtskridande. Antalet gårdar med flera hästar är här mindre; kanhända till och med en minskning av antalet hästar understundom innebär framåtskridande för jordbruket. I stället är bönderna här rikare på kor än i det övriga Ryssland. Hr Blagovestjenskij har med stöd av zemstvostatistiken beräknat antalet kor pr gård till i genomsnitt 1,2; i 18 kretsar i Petersburgs-, Moskva-, Tver- och Smolensk-guvernemeter är siffran 1,6 och i Petersburgs-guvernemeter ensamt – 1,8 pr gård. Såväl handelskapitalet som det i industrin investerade kapitalet opererar här företrädesvis med boskapsskötselns produkter. Inkomstens storlek är framför allt

beroende av antalet mjölkkor. ”Mjölkkor” uppstår. Systemet att anställa jordbruksarbetare utvecklas bland de välbärgade bönderna; vi har redan noterat, att man från det utarmade centrum beger sig ut på *jordbruksarbete* till *industriguvernementen*. Kort sagt, samma social-ekonomiska förhållanden framträder här i en helt annan form, under agrikulturella betingelser, som inte har någon likhet med det rena jordbrukets.

Och om vi tar speciella kulturer, t. ex. tobaksodling eller jordbrukets förenande med teknisk förädling av produkterna (brännvinsbränning, betsockerberedning, oljeutvinning, potatis- mjöls- och stärkelsestillverkning o. dyl.), så visar det sig, att de former, under vilka företagarförhållandena här framträder, varken liknar dem, som existerar vid varuspannmålsproduktion eller dem, som uppstår vid boskapskötsel för marknaden. Som måttstock måste man här ta antingen mängden specialkulturer eller också storleken av det företag, som tekniskt bearbetar produkterna och är förknippat med jordbruket ifråga.

Den summariska jordbruksstatistiken, som endast sysslar med jordarealens storlek eller med antalet kreatur, tar långt ifrån hänsyn till hela denna mångfald av former, och därför visar det sig mycket ofta att slutledningar, som bygger på uppgifter ur en dylik statistik, är oriktiga. Tillväxten av marknadsjordbruket går långt snabbare, utbytets inflytande sträcker sig längre, kapitalet omgestaltar lantbruket mycket grundligare än man kan antaga med ledning av allmänna summariska siffror och abstrakta genomsnittstal.

VII.

Låt oss nu sammanfatta resultaten av vår undersökning härövan angående agrarfrågans och agrarkrisens väsen i Ryssland mot slutet av 1800-talet.

Vad är det väsentliga i denna kris? I sin broschyr ”Municipalisering eller uppdelning i privat egendom” (Vilna, 1907) vidhåller M. Sjanin, att vår jordbrukskris är en agrikulturell kris, att den djupast bottnar i nödvändigheten att höja jordbrukstekniken, som i Ryssland befinner sig på en otroligt låg nivå, i nödvändigheten att övergå till moderna odlingsmetoder o. s. v.

Denna uppfattning är riktig, emedan den är alltför abstrakt. Nödvändigheten av att övergå till en högre teknik är obestridlig, men för det första har ju denna övergång faktiskt ägt rum i Ryssland efter 1861. Hur långsamt framåtskridandet än gått, så är det dock absolut obestridligt, att såväl godsägarnas som böndernas jordbruk, d. v. s. deras välbärgade mindretal, övergått till foderväxtodling, till användande av förbättrade redskap, till mera systematisk och omsorgsfull gödsling av jorden o. s. v. Men om detta långsamma framåtskridande för jordbrukstekniken är en allmän process, som pågår sedan 1861, så är det klart, att det inte räcker med att hänvisa till den för att förklara den av alla erkända, skärpningen av jordbrukskrisen mot slutet av 1800-talet. För det andra: de båda former för agrarfrågans ”lösande”, som man kan iakttaga i det verkliga livet, såväl Stolypins lösning *uppiifrån* genom att bevara godsägarnas jordegendom och slutgiltigt förrinta byalaget och låta det utplundras av kulakerna – som också böndernas (trudovikernas) lösning *nedifrån* = genom att göra slut på godsägarnas jordägande och nationalisera all jord – båda dessa lösningar underlättar var och en på sitt sätt övergången till en högre teknik, ligger båda i linje med det agrikulturella framåtskridandet. Bara med den skillnaden att den ena lösningen baserar detta framåtskridande på forcerandet av den process, som utstötter de fattiga bönderna ur jordbruket, och den andra på forcerandet av den process, som tränger undan avtjänandet genom att förrinta de feodala latifundierna. Att de fattiga bönderna ”bedriver jordbruket” ytterst dåligt är ett obestridligt faktum. Således är det obestridligt, att agrikulturen höjes, om man utlämnar deras jord att utplundras av en liten klick välbärgade bönder. Men inte mindre obestridligt är det faktum, att godsägarjorden, som exploateras med tillhjälp av avtjänande och skuldslageri, brukas ytterst dåligt, *sämre än skiftesjorden* (minns de ovan anförda uppgifterna: skiftesjorden med en skörd av 54 pud pr desj., godsägarjorden 66, hälften-bruksjorden 50, den av bönderna pr år arrenderade jorden

45). Avtjänandesystemet i godshushållet innebär bevarandet av otroligt efterblivna metoder i jordbruket, det innebär barbariets förevigande såväl inom agrikulturen som inom hela det samhällsliga livet. Det är följaktligen obestriddigt, att om man fullständigt utrotar hela avtjänandet, d. v. s. fullständigt gör slut på godsägarnas jordbesittande (och det utan ersättning), så kommer agrikulturen att höjas.

Det väsentliga i agrarfrågan och agrarkrisen består följaktligen inte i att undanröja hindren för agrikulturens höjande utan i frågan, *på vilket sätt* dessa hinder skall kunna undanröjas, genom vilken klass och med vilka metoder detta skall verkställas. Men undanröjandet av hindren för produktivkrafternas utveckling i landet är något obetingat nödvändigt, inte bara i ordets subjektiva utan också i dess objektiva bemärkelse, d. v. s. detta undanröjande är något som oundvikligt kommer att äga rum, och ingen makt i världen är i stånd att förhindra det.

M. Sjanins fel, som en hel mängd författare i agrar frågan likaledes gör sig skyldiga till, består i, att han tagit den i och för sig riktiga satsen om nödvändigheten av att höja jordbruks-tekniken alltför abstrakt utan att ta hänsyn till de säregna formerna för sammanflätningen av feodala och kapitalistiska drag i det ryska jordbruket. Det huvudsakliga och grundläggande hindret för produktivkrafternas utveckling i lanbruket i Ryssland utgörs av kvarlevorna från livegenskapen, d. v. s. framför allt avtjänandet och skuldsaveriet, dessutom de feodala pålagorna, böndernas bristande rättsliga likaberättigande, deras föraktade ställning inför de högre stånden o. s. v. Undanröjandet av dessa kvarlevor från livegenskapen har för länge sedan blivit en ekonomisk nödvändighet, och jordbrukskrisen mot slutet av 1800-talet har fått en så oerhört skärpt karaktär just därför att processen för Rysslands befriande från medeltiden tänjts ut alltför mycket i tiden, därför att avtjänande och skuldsaveri "hållit sig" alltför länge. Deras utdöende efter 1861 har försiggått så långsamt, att den nya organismen krävde våldsamma medel för att snabbt rensa upp med livegenskapen.

Hur är nu denna det ryska jordbrukets nya ekonomiska organism beskaffad? Det har vi i den föregående framställningen försökt att särskilt ingående påvisa, då det bland ekonomerna i det liberalt-folkliga lägret existerar synnerligen felaktiga föreställningar i denna fråga. Den nya ekonomiska organism, som i dag hos oss bryter sig fram ur det feodala skalet, är marknadsjordbruket och kapitalismen. Godsägarhushållets ekonomi uppvisar – i den mån det inte bedrivs med hjälp av avtjänande eller skiftesböndernas skuldsaveri – fullständigt tydliga kapitalistiska drag. Bondehushållets ekonomi uppvisar – i den mån vi förstår att se in i byalaget och betrakta vad som i verkligheten försiggår där, trots skiftesjordägandets officiellt utjämnande karaktär – ävenledes överallt rent kapitalistiska drag. Marknadsjordbruket genomgår i Ryssland en oavbruten tillväxt, trots alla hinder, och detta handelsjordbruk förvandlas oundvikligen till kapitalistiskt, om också formerna för denna förvandling är i högsta grad olikartade och varierar i olika områden.

Vari måste det våldsamma avlägsnandet av det medeltida skalet bestå, som har blivit till en nödvändighet för den nya ekonomiska organismens fortsatta fria utveckling? I förintandet av det medeltida jordbesittandet. Av medeltida natur är ända fram till i dag i Ryssland såväl godsägarnas som också till en betydande del böndernas jordbesittande. Vi har sett, hur de nya ekonomiska förhållandena bryter ned dessa medeltida ramar och skrankor för jordägandet, i det de tvingar den fattiga bonden att utarrendera sin fäderneärvda jordlott och tvingar den välbärgade bonden att bygga upp sitt jämförelsevis stora jordbruk av små stycken olika jord: skiftesjord, köpt jord, från godsägaren arrenderad jord. Också det faktum att godsägarjorden sönderfaller i jord, som odlas genom avtjänande, jord som utarrenderas pr år till bönderna och jord som odlas av godsägaren själv, visar att de nya jordbrukssystemen uppbyggs utanför det gamla medeltida jordägandets ramar.

Denna jordegendom kan man förinta med ett slag genom att beslutsamt bryta med det förångna. En sådan åtgärd är jordens nationalisering, ett krav som också mer eller mindre konsekvent rests av böndernas samtliga representanter under perioden 1905-07. Upphävandet av den privata äganderätten till jorden förändrar på intet sätt den borgerliga grundvalen för marknads- och kapitalistjordegendomen. Ingenting är felaktigare än den uppfattningen, att jordens nationalisering skulle ha någonting gemensamt med socialismen eller ens med en utjämning ifråga om jordens brukande. Vad socialismen beträffar så vet var och en, att den består i avskaffandet av varuhushållningen. Nationalisering återigen innebär, att jorden förvandlas till statens egendom, och en sådan förvandling berör på intet sätt den privata hushållningen på jorden ifråga. Även om jorden skulle bli hela landets, hela folkets egendom eller "tillhörighet", så förändras därigenom inte hushållningssystemet inom jordbruket, lika litet som det (kapitalistiska) hushållningssystemet hos den välbärgade bonden förändras vare sig han köper jord på "obegränsad tid", om han arrenderar jord av godsägaren eller kronan eller om han "samlar ihop" skiftesjord från fattiga bönder, som kommit under isen. Så länge varuutbyte finns kvar, är det löjligt att tala om socialism. Men utbyte av jordbruksprodukter och produktionsmedel är fullkomligt oberoende av formerna för jordbesittandet. (Jag anmärker inom parentes, att jag här endast analyserar nationaliseringens ekonomiska betydelse utan att försvara den som program; ett sådant försvar har jag utvecklat i det ovan nämnda arbetet.)

Vad utjämningen beträffar så har vi redan ovan visat dess tillämpning i praktiken vid skiftesjordens fördelning. Vi såg att skiftesjorden fördelas någorlunda jämnt inom byalagen med endast en lätt övervikt på de rikas sida. Men resultatet av denna utjämning blir faktiskt mycket litet till följd av att de fattiga utarrenderar sin jord och att arrendejorden koncentreras i de rikas händer. Det är klart att ingen utjämning ifråga om jordegendomen är i stånd att avskaffa olikheten ifråga om jordens faktiska brukande, om det en gång existerar skillnader i förmögenhetsläge mellan jordbrukarna och ett utbytessystem, som skärper dessa skillnader.

Nationaliseringens ekonomiska betydelse ligger inte alls där man vanligen söker den. Den består inte i kam pen mot de borgerliga förhållandena (nationalisering är den konsekventaste borgerliga åtgärd, såsom Marx för länge sedan framhållit), utan i kampen mot livegenskapsförhållandena. Den medeltida jordegendomen i all sin brokighet hämmar den ekonomiska utvecklingen; ståndsskrankorna hindrar handelsomsättningen; den bristande överensstämmelsen mellan den gamla jordegendomen och den nya hushållningen ger upphov till skarpa motsättningar; tack vare latifundierna vidmakthåller godsägarna avtjänandet; precis som i ett ghetto är bönderna inspärrade på sin skiftesjordsegendom, vars rammar livet självt spränger vid varje steg. Nationaliseringen gör rent hus med alla medeltida förhållanden i jordägandet, bryter ner alla konstlade skrankor inom jordbruket, gör jorden verkligen fri – för vem? För varje medborgare? Nej, inte alls. Friheten för bonden utan häst (d. v. s. 3,25 milj. gårdar) består, som vi såg, i att han utarrenderar skiftesjorden. Jorden blir fri – *för den självägande bonden*, för den som verkligen vill och *kan* bruka den så, som de moderna betingelserna för jordbruket i allmänhet och världsmarknaden i synnerhet kräver. Nationaliseringen skulle påskynda feodalismens död och utvecklandet av ett rent borgerligt farmarjordbruk på en jord, som befriats från allt slags medeltida bråte. Det är den verkliga historiska betydelsen av en nationalisering i Ryssland, sådan den skulle gestalta sig i slutet av 1800-talet.

Vad beträffar den andra, objektivt inte omöjliga vägen för att rensa upp inom jordegendomsförhållandena till förmån för kapitalismen, så består den som vi sett i forcerad utplundring av byalaget genom de rika och i befästande av de välbärgade böndernas privata jordegendom. Den viktigaste källan till avtjänandet och skuldslaveriet lämnas därvid orubbad, godsägarlatifundierna blir kvar. Det är klart att ett sådant sätt att bereda väg för kapitalismen i ojämförligt mycket mindre grad tryggar produktivkrafternas fria utveckling än den första vägen. Om nu latifundierna bibehålles, så kan man inte heller undgå att bibehålla den skuldförslavade

bonden, hälftenbruket, småarrendet på ett år, bearbetandet av ”herrns” jord med böndernas egna dragare och redskap, d. v. s. att bibehålla den mest efterblivna kultur och hela det asiatiska barbari, som kallas landsbygdens patriarkaliska förhållanden.

Dessa båda av mig påvisade sätt att ”lösa” agrarfrågan i det borgerliga Ryssland, som håller på att utvecklas, motsvarar de två vägarna för kapitalismens utveckling i jordbruket. Jag kallar dessa vägar den preussiska och den amerikanska. Den första karakteriseras därav, att de medeltida jordägandeförhållandena inte likvideras på en gång utan långsamt anpassas till kapitalismen, som på grund härav länge behåller halvfeodala drag. De preussiska godsägarnas jordbesittande krossades inte av den borgerliga revolutionen utan förblev orört och bildade grundvalen för ”junkerdbruket”, som till sitt väsen är kapitalistiskt men inte kan reda sig utan att hålla lantbefolkningen i ett visst beroende i stil med *Gesindeordnung*²⁵ o. s. v. Av detta stärktes junkrarnas sociala och politiska herravälde efter 1848 för flera årtionden framåt, och produktivkrafternas utveckling i det tyska jordbruket försiggick ojämförligt mycket långsammare än i Amerika. Där var förhållandet det motsatta, där var det, som tjänade som grundval för det kapitalistiska jordbruket inte storgodsägarnas gamla slavägarhushållning (inbördeskriget krossade slavägarhushållningen) utan den fria farmarens fria jordbruk på fri jord – fri å ena sidan från alla medeltida bojor, från livegenskap och feodalism, men å andra sidan också från de bojor, som den privata äganderätten till jorden utgör. I Amerika delade man ut jord av landets väldiga jordtillgångar mot en nominell avgift, och först på en ny, fullständigt kapitalistisk grundval har där nu utvecklats privatägarätt till jorden.

Båda dessa vägar för den kapitalistiska utvecklingen framträder fullständigt klart i Ryssland efter 1861. Godsägarjordbrukets framåtskridande är obestridligt, men detta framåtskridandes långsamma förlopp är inte av tillfällig natur utan oundvikligt, så länge kvarlevorna från livegenskapen finnes kvar. Obestridligt är också, att ju friare bönderna är, ju mindre de pressas av livegenskapens kvarlevor (i södern exempelvis är alla dess gynnsamma betingelser förhanden), ju bättre bönderna slutligen i det stora hela är försedda med jord, desto starkare utpräglad är böndernas differentiering, desto snabbare utbildas en klass av företagare-farmare på landsbygden. Hela frågan om landets fortsatta utveckling utmynnar i frågan, vilken av dessa utvecklingsvägar som slutgiltigt skall få övertaget över den andra och, i enlighet härmed, vilken klass som skall genomföra den nödvändiga och oundvikliga omdaning: den gamla feodala godsherrn eller den fria bonden-farmaren.

Hos oss tror man ofta, att jordens nationalisering betyder att jorden dras ut ur handelsomsättningen. Denna ståndpunkt intar otvivelaktigt majoriteten av de medvetna bönderna och av böndernas ideologer. Men en sådan uppfattning är alltigenom felaktig. Förhållandet är det motsatta. Den privata äganderätten till jorden är ett hinder för fria kapitalplaceringar i jorden. Vid fri utarrendering av jorden från statens sida (och detta är kärnan i nationaliseringen i ett borgerligt samhälle) drages jorden *med större styrka* in i handelsomsättningen, än om det råder privat äganderätt till jorden. Friheten att placera kapital i jord, friheten att konkurrera inom jordbruket är långt större vid fri arrendering än vid privat äganderätt. Nationalisering av jorden, det är så att säga landlordssystem utan landlorder.²⁶ Och vad landlordssystemet betyder för den kapitalistiska utvecklingen inom jordbruket, det behandlar Marx synnerligen djupgående i ”Teorier om mervärdet”. I det ovan nämnda arbetet om agrarprogrammet har jag anfört hans resonemang, men med hänsyn till frågans betydelse tillåter jag mig här att upprepa det ännu en gång.²⁷

²⁵ Legostadga. – Red.

²⁶ Landlorder kallas i England storjordägarna, de godsägare, som tillhör det högsta privilegierade ståndet. – Red.

²⁷ Se *Socialdemokratins agrarprogram*... kap. II, avsnitt 6. – Red.

I paragrafen om de historiska betingelserna för Ricardos jordräteteori (*Theorien über den Mehrwert*, II Band, 2. Teil, Stuttgart 1905, S. 6-7) säger Marx, att Ricardo och Anderson ”utgår från en synpunkt, som förefaller mycket egendomlig på kontinenten”. Nämligen: de förutsätter att ”det inte existerar någon privat jordegendom såsom hinder för vilken som helst kapitalplacering i jord”. Vid första ögonkastet förefaller detta som en motsägelse, då man ju anser att den feodala jordegendomen i särskilt hög grad hållit sig kvar i England. Men Marx förklarar, att just i England har kapitalet

”gjort slut på de traditionella jordäganeförhållandena så hänsynslöst som ingen annanstans i världen”. I detta avseende är England – ”det revolutionäraste landet i världen”. ”Alla historiskt nedärvda förhållanden har, där de stridit mot den kapitalistiska produktionens betingelser i jordbruket eller inte överensstämmt med dessa, skoningslöst sopats undan: man inte bara förändrade byarnas läge utan sopade bort dessa byar, man inte bara sopade bort jordbruksbefolkningens hus och boplatser utan själva befolkningen, man inte bara sopade bort urgamla centra för jordbruket utan också detta jordbruk. Hos tyskarna – fortsätter Marx – visade sig de ekonomiska förhållandena vara bestämda av traditionella förhållanden ifråga om byallmanningen (Feldmarken), av de ekonomiska centras läge, av befolkningens koncentring till vissa platser. Hos engelsmännen visade sig de historiska förhållandena inom jordbruket undan för undan ha skapats av kapitalet med början på 1400-talet. Det engelska tekniska uttrycket ‘clearing of estates’ (rensande av jordegendomen) möter man inte i ett enda land på kontinenten. Vad innebär då detta clearing of estates? Det innebär, att man inte alls räknade med den bofasta befolkningen – den jagades bort; inte med existerande byar – de jämnades med marken; inte med ekonomibyggnader – de revs ner; inte med de givna formerna för lantbruket – de ändrades med ett slag genom att exempelvis åkerjord förvandlades till betesmark för boskapen; kort sagt, man accepterade inte alla produktionsbetingelserna sådana de traditionellt existerade utan *skapade* historiskt dessa betingelser i sådan form, att de i varje givet fall motsvarade den fördelaktigaste kapitalplaceringens krav. Så tillvida *existerar* alltså i verkligheten *ingen äganderätt till jorden*, ty den överlåter åt kapitalet, åt farmaren att fritt bedriva sin hushållning och intresserar sig uteslutande för penninginkomsten. ”En pommersk godsägare” (Marx avser här Rodbertus, vars jordräteteori han glänsande och utförligt vederlägger i detta verk) ”som har huvudet fullt av den urgamla byallmanningsjorden, hushållningscentra, jordbrukskollegium o. s. v., kan därvid vrida sina händer i förfäran över Ricardos ‘ohistoriska åsikt’ om jordbruksförhållandenas utveckling.” I själva verket är ”de engelska betingelserna de enda betingelser, under vilka den fulländade äganderätten till jorden, d. v. s. den genom den kapitalistiska produktionen *modifierade* äganderätten till jorden, adekvat (i idealisk fulländning) utvecklats. Den engelska teorin (d. v. s. Ricardos jordräteteori) är på denna punkt klassisk för det moderna, d. v. s. kapitalistiska produktionssättet.”

I England försiggick denna rensning av jorden i revolutionära former med våldsamt förstörande av böndernas jordegendom. Förstörandet av det gamla, som levat ut sin tid, är något absolut oundvikligt också i Ryssland, men ännu har inte det nittonde århundradet (och inte heller de sju första åren av det tjugonde) löst frågan om vilken klass, som skall verkställa detta för oss nödvändiga förstörande, och i vilken form det skall försiggå. Vi har ovan påvisat, vilken grundvalen är för jordfördelningen i våra dagars Ryssland. Vi har sett, att mot 10,5 milj. bondgårdar med 75 milj. desj. jord står 30.000 latifundieägare med 70 milj. desj. En tänkbar utgång av den kamp, som måste flamma upp på denna grundval, är att de tio miljoner gårdarnas jordegendom nästan fördubblas, och de högsta trettiotusens jordegendom försvinner. Låt oss betrakta denna möjliga utgång rent teoretiskt utifrån synpunkten hur agrarfrågan gestaltat sig i Ryssland vid slutet av 1800-talet. Vilka måste resultaten av en sådan förändring bli? Med avseende på jord-ägoförhållandena är det klart, att den medeltida skiftesjordegendomen och den medeltida godsägaregndomen på nytt skulle blandas om varandra. Det gamla skulle fullständigt sopas bort. I jordägoförhållandena skulle inte lämnas kvar något av det gamla nedärvda. Vilken kraft skulle bestämma de nya jordägoförhållandena? Utjämnings-”principen”? Den medvetna bonden, som är påverkad av ”de folkligas” ideologi, är böjd att tro så. Så tror ”de folkliga”. Men det är en illusion. I byalaget leder den som lag

erkända och genom traditionen helgade utjämnings-”principen” i själva verket till att jord-egendomen anpassas till skillnaderna i förmögenhetsläget. Och på grundval av detta *ekonomiska faktum*, som tusenfaldigt bekräftas av såväl ryska som västeuropeiska uppgifter, påstår vi, att förhoppningarna om en utjämning skulle förflyktigas som en illusion, medan en *nyuppdelning av jordegendomen skulle återstå som det enda säkra resultatet*. Skulle ett *sådant* resultat vara av stor betydelse? Utomordentligt stor, ty ingen annan åtgärd, ingen annan reform, ingen annan omgestaltning skulle kunna ge så fullständiga garantier för ett utomordentligt snabbt, omfattande och fritt framåtskridande inom jordbrukstekniken i Ryssland och för att ur vårt liv utplåna alla spår av livegenskap, ståndsskillnad och asiatism.

Tekniskt framåtskridande? – invänder man kanske. Men har då inte de ovan anförda noggranna uppgifterna visat, att godsägarjordbruket står högre än bondejordbruket såväl ifråga om foderväxtodling som ifråga om användandet av maskiner, såväl när det gäller gödningen som självfallet också när det gäller boskapens kvalitet o. s. v. Ja, det har vi visat och detta faktum är fullständigt obestriddigt. Men man får inte glömma, att *alla* dessa skillnader i jordbrukets organisation, teknik o.dyl. summeras i *skördeavkastningen*. Men vi har sett att skörden på den godsägarjord, *som bönderna brukar som hälftenbruk eller mot avtjänande i andra former*, är mindre än skörden på skiftesjorden. Detta är en omständighet, som man nästan alltid glömmar, då man talar om godsägar- och bondejordbrukets agrikulturella nivå i Ryssland! Godsägarjordbruket står högre, *i den mån* det bedrivs kapitalistiskt. Och det är just frågans kärnpunkt, att detta ”i den mån” ända till slutet av 1800-talet låtit avtjänandet vara kvar som dominerande system i jordbruket i vårt centrala område. *I den mån* godsägarjorden ännu i dag brukas av den trålbundna bonden med hans egna uråldriga redskap, metoder o. s. v., *i den mån* är godsägarnas jordbesittande den viktigaste orsaken till efterblivenheten och stagnationen. Den av oss behandlade förändringen i jordägandet skulle öka skörden på hälftenbruksjorden och den arrenderade jorden (för närvarande uppgår denna skörd – se siffrorna ovan – till 50 och 45 pud mot 54 pud på skiftesjord och 66 pud på den jord godsägaren själv brukar). Till och med om denna skörd *blott* steg i nivå med skörden från skiftesjorden, så skulle också detta vara ett väldigt steg framåt. Men det är självklart, att också skörden från skiftesjorden skulle höjas till följd av bondens befrielse från de feodala latifundiernas ok, liksom också tack vare den omständigheten, att skiftesjorden i likhet med all annan statlig jord då skulle bli fri jord, lika åtkomlig; inte för alla medborgare men för medborgare med jordbrukskapital, d. v. s. för farmarna.

Denna slutsats följer ingalunda av de uppgifter över skördeavkastningen, som vi angivit. Tvärtom har dessa uppgifter anförts blott för att åskådligt illustrera den slutsats, som kan dras ur *hela komplexet* av uppgifter över det ryska godsägar- och bondejordbrukets evolution. För att vederlägga denna slutsats måste man vederlägga det faktum, att det ryska jordbrukets historia under senare hälften av 1800-talet är historien om de feodala produktionsförhållandenas avlösande av borgerliga.

Om man håller sig till uppgifterna om antalet bondejordbruk för närvarande, kan man få det intrycket, att den av oss undersökta agraromvälvningen skulle föra till oerhörd splittring av jordbruket. Tänk bara, tretton miljoner jordbruk på 280 milj. desj.! Är inte det en oerhörd splittring? På detta svarar vi: Det är ju *nu* som vi ser en dylik måttlös splittring, ty tretton miljoner hushåll *bedriver nu jordbruk* på en areal, som är mindre än 280 milj. desj.! Följaktligen skulle den av oss åstundade förändringen under dessa förhållanden ingalunda leda till en försämring. Inte nog därmed. Vi ställer vidare frågan, om det är motiverat att tro, att det totala antalet hushåll vid en sådan förändring skulle förbli detsamma som tidigare? Vanligen betraktar man saken just så under inflytande av ”de folkligas” teorier och böndernas egen mening, vars hela tankevärld kretsar kring jorden och som är istånd att drömma t. o. m. om industriarbetarnas förvandling till småbrukare. Utan tvivel står också en del av de ryska

industriarbetarna själva mot slutet av 1800-talet på denna böndernas ståndpunkt. Men frågan är, om denna ståndpunkt är *riktig*, om den står i överensstämmelse med de *objektiva* ekonomiska betingelserna och den ekonomiska utvecklingens gång. Det är tillräckligt att klart ställa denna fråga för att se, att böndernas uppfattning bestämmas av det förgångna, som oåterkalleligen har levt ut sin tid, och inte av den spirande framtiden. Böndernas uppfattning är *oriktig*. Den representerar en ideologi av i går, men den ekonomiska utvecklingen leder *i själva verket* inte till ökning utan till minskning av jordbruksbefolkningen.

Den förändring i jordägoförhållandena, som vi granskat, gör inte och kan inte göra slut på den process, under vilken den jordbrukande delen av befolkningen minskar, en process som är gemensam för alla länder, där kapitalismen befinner sig i utveckling. På vilket sätt – kanske man frågar sig – skulle denna förändring kunna ha till följd att jordbruksbefolkningen minskar, då ju alla skulle ha fri tillgång till jord? Jag besvarar detta med ett citat ur ett tal i duman av bonde-deputeraden hr Tjisjevskij (Poltava-guvernemet). På sammanträde den 6 juni (24 maj) 1906 yttrade han:

”Bönderna hos oss, de väljare som sänt oss hit, har exempelvis gjort följande beräkning: ‘Om vi vore litet rikare och var och en av våra familjer kunde ge ut fem-sex rubel om året för socker, så skulle det växa upp ytterligare några sockerfabriker utöver dem, som redan finns i de kretsar, där det är möjligt att odla sockerbetor.’ Det är fullständigt klart, vilken mängd arbetshänder som skulle behövas för att intensivifiera jordbruket, om dessa fabriker kom till! Sockerfabrikernas produktion skulle ökas o. s. v.” (Stenografiskt referat, s. 622).

Detta är ett ytterst karakteristiskt yttrande av en kommunalman från bygden. Om man skulle efterlysa hans mening om betydelsen av agraromvälvningen i allmänhet, så skulle han säkert ge uttryck åt åsikter, som gick helt i folklighetsmännens anda. Men då frågan inte gällde ”meningar” utan de *konkreta* följderna av omvälvningen, så vann den *kapitalistiska sanningen* med ens överhand över *folklighetsmännens utopi*. Ty det som bönderna yttrade till sin deputerade, hr Tjisjevskij, är just den kapitalistiska sanningen, den kapitalistiska verklighetens sanning. Tillväxten av antalet sockerfabriker och deras produktivitet skulle vid varje något så när allvarlig förbättring av småbrukarmassornas läge faktiskt bli ofantligt stor, och det är självklart, att inte bara betsockerproduktionen skulle få en väldig stöt framåt och kräva en ”mängd arbetshänder” utan också alla grenar av förädlingsindustrin: textil-, järn-, maskinbyggnads-, byggnadsindustrin i allmänhet o. s. v., o. s. v. Och denna ekonomiska nödvändighet skulle visa sig starkare än alla vackra förhoppningar och drömmar om utjämning. Ingen agraromvälvning, *vilken den än vara må*, eller någon förändring i jordägandet eller någon ”jordskiftning” kan göra tre och en kvarts miljon gårdar utan häst till ”välmående gårdar”. Dessa miljoner gårdar (ja också en inte obetydlig del av gårdarna med en häst) kämpar, som vi såg, *en hopplös kamp* på sina små jordlotter och *arrenderar ut sitt skifte*. Industrins amerikanska utveckling skulle *oundvikligen* dra bort största delen av dessa jordbrukare, som inte har några utsikter i det kapitalistiska samhället, från jordbruket, och ingen ”rätt till jorden” skulle vara i stånd att förhindra det. Tretton miljoner småbrukare, som går och påtar med sina jämmerliga, eländiga och föråldrade redskap på sin egen skiftesjord och på godsägarjorden – så ser dagens verklighet ut; det är en *konstlad* överbefolkning i jordbruket, konstlad i betydelsen av ett traditionellt bibehållande av de livegenskapsförhållandena, vilka för länge sedan överlevt sig själva och *inte skulle kunna* hålla sig kvar en dag längre utan exekutioner, arkebuseringar, straffexpeditioner o. s. v. Varje allvarlig förbättring i massornas läge, varje allvarligt slag mot livegenskapens kvarlevor skulle *oundvikligen* minska denna överbefolkning på landsbygden, i oerhörd utsträckning stärka den process (som i långsamt tempo försiggår också i dag), under vilken befolkningen överförs från jordbruket till industrin, minska antalet jordbruk från 13 milj. till en betydligt lägre siffra, driva Ryssland framåt på amerikanskt sätt och inte som nu på kinesiskt.

Agrarfrågan i Ryssland mot slutet av 1800-talet har rest följande uppgift, som samhällsklasserna måste lösa: att göra slut på det feodala förgångna och röja upp i jordägförhållandena, fullständigt bryta väg för kapitalismen, för produktivkrafternas tillväxt, för den fria och öppna klasskampen. Och just denna klasskamp kommer att bestämma, på vilket sätt denna uppgift skall lösas.

Juli 1908.

Lästips:

Lenin:

[Kapitalismens utveckling i Ryssland](#) (bok 1899)

[Kapitalismen i jordbruket. Om Kautskys bok och om Bulgakovs artikel](#) (1899)

[Revideringen av partiets agrarprogram](#) (1906)